

UNIWERSYTET IM. ADAMA MICKIEWICZA W POZNANIU – WYDZIAŁ ETNOLINGWISTYKI

GRZEGORZ ANTKOWIAK

NR ALBUMU: 446353

KIERUNEK: ETNOLINGWISTYKA

**Publiczna sfera komunikacji: implementacja neutralnego
płciowo języka polskiego**

**Public Sphere of Communication: Implementing a
Gender-neutral Polish Language**

PRACA MAGISTERSKA NAPISANA POD KIERUNKIEM

DR SWIETŁANY GAŚ

Poznań, 2023

Spis treści

SPIS TREŚCI	2
STRESZCZENIE	3
WSTĘP	5
1. NEUTRALNOŚĆ JAKO PRZYKŁAD BADAŃ LINGWISTYKI GENDEROWEJ	7
1.1 Podwaliny Gender studies oraz praktykowanie gender mainstream	7
1.2 Stanowiska badaczy wobec seksizmu językowego	12
1.3 Lingwistyka genderowa dziś	17
1.4 Sytuacja prawna i wytyczne języka neutralnego płciowo	20
2. RODZAJOWOŚĆ JĘZYKA POLSKIEGO JAKO KATEGORIA GRAMATYCZNA	24
2.1 Czasowniki	29
2.2 Przymiotniki, imiesłowy i liczebniki	30
2.3 Rzeczowniki i nazwy zawodów	32
2.4 Zaimki	35
2.5 Grzeczność językowa a rodzajowość	37
3. BADANIE NEUTRALNOŚCI JĘZYKA SFERY PUBLICZNEJ	43
3.1 Język sfery publicznej	43
3.2 „Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2021” jako materiał badawczy	45
3.3 Metodologia badań własnych	47
3.4 Podział własny języka neutralnego	48
3.5 Propozycje wariantów neutralnych	51
3.6 Analiza materiału badawczego	53
3.7 Wnioski	59
ZAKOŃCZENIE	61
BIBLIOGRAFIA	63

STRESZCZENIE

Celem pracy było zbadanie, jak język neutralny płciowo mógłby funkcjonować w sferze publicznej języka. W pierwszym rozdziale zostaje przedstawiona charakterystyka, historia i najnowszy stan badań dziedzin *gender studies* oraz lingwistyki genderowej. Zbadane zostają zjawiska *gender mainstream* oraz seksizmu językowego. Ostatnia część rozdziału została poświęcona opracowaniu obecnych wytycznych względem języka neutralnego. Następny rozdział skupia się na rodzajowości języka polskiego poprzez analizę poszczególnych części mowy i terminologii charakterystycznej dla rodzajów gramatycznych. Zostaje również zbadany system grzeczności oraz jego rola w rodzajowości języka polskiego. Ostatnia część pracy skupia się na wprowadzeniu własnego podziału form neutralnych na trzy kategorie oraz na analizie oraz przekształceniu „Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2021” na język neutralny. Na podstawie badań zostały ustalone możliwości tworzenia oficjalnych tekstów w polskim języku neutralnym, który może zostać wyrażony poprzez formy w pełni neutralne dla każdej osoby lub przez włączanie do wypowiedzi kategorii rodzajowych zarezerwowanych dla osób niebinarnych. Na końcu przedstawiono prognozy rozwoju języka neutralnego i sugestie jego implementacji w sferze publicznej.

Słowa klucze: język neutralny płciowo, niebinarność, język inkluzywny, seksizm językowy, lingwistyka genderowa, gender studies, Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2021, rodzajowość, rodzaj neutralny, rodzaj gramatycznych, gender mainstreaming

ABSTRACT

The purpose of this dissertation was to examine how gender-neutral language could function in the public sphere of Polish language. The first chapter presents the characteristics, history and the latest state of research in the fields of gender studies and gender linguistics. The phenomena of gender mainstream and linguistic sexism are examined. The last part of the chapter is devoted to the development of current neutral language guidelines. The next chapter focuses on the nature of Polish grammatical gender by analyzing the terminology specific to this field and individual parts of speech

in the Polish language. The politeness system and its role in the nature of Polish word classes are also examined. The last part of the thesis focuses on introducing three self-constructed categories of neutral forms and on examining and transforming the National Census called "Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2021" into a neutral language. Based on the research, the possibilities of creating official texts in a neutral Polish language were established, which can be expressed using forms that are completely neutral for every single person or by including grammatical gender class reserved for non-binary people in the message. Finally, predictions for the development of a neutral language and suggestions for its implementation in the public sphere are presented.

Keywords: gender-neutral language, non-binary gender, inclusive language, sexist language, language and gender, gender studies, national census, Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2021, grammatical gender, neuter gender, gender mainstreaming

WSTĘP

Język odgrywa kluczową rolę w codziennym życiu, stanowiąc podstawowe narzędzie komunikacji między ludźmi. Jednakże, język nie jest jedynie środkiem przekazywania informacji, ale także odzwierciedla i ma wpływ na społeczne, kulturowe oraz ideologiczne wyobrażenia każdego człowieka. W tym kontekście, kwestia neutralności płciowej w języku staje się tematem o rosnącym znaczeniu w debatach kulturalnych i społecznych, a także w dziedzinie lingwistyki i komunikacji społecznej.

Przedstawiona praca badawcza skupia się na zagadnieniu implementacji neutralnego płciowo języka polskiego w publicznej sferze komunikacji. Polski język, podobnie jak wiele innych języków indoeuropejskich, jest nasycony gramatycznym podziałem na rodzaje, co może prowadzić do sytuacji, w których językowe wyrażenia wydają się wykluczać lub marginalizować pewne grupy ludzi. Problem ten dotyczy nie tylko komunikacji codziennej, ale także różnych dziedzin życia publicznego, takich jak polityka, edukacja czy media. Celem niniejszej pracy jest zrozumienie wyzwań związanych z implementacją neutralnego płciowo języka polskiego za sprawą analizy rodzajowości polszczyzny.

Punktem wyjścia będą założenia *gender studies* oraz lingwistyki genderowej, jako fundamentalnych specjalizacji zajmujących się tożsamościami płciowymi w języku. Podobnie jak w przypadku feminatywów i języka kobiet, użytkownicy języka niebinarnego codziennie mierzą się z wieloma trudnościami, wykluczeniem oraz z bagatelizowaniem tożsamej z nimi mowy. Rozdział pierwszy będzie omówieniem dziedzin skupionych na płci i języku oraz aktualnym statusem ich badań. Dla języka funkcjonującego w sferze publicznej istotne są zalecenia, jak go używać, ponieważ taki język stanowi narzędzie do udziału społeczeństwa w życiu publicznym, a jego zrozumienie i dostępność są kluczowe dla uczestnictwa wszystkich obywateli w procesach decyzyjnych. Ważne jest zatem by przyjrzeć się takim instrukcjom bliżej.

Drugi rozdział będzie poświęcony w całości badaniu języka polskiego pod względem rodzajowości. Zostaną przedstawione definicje kluczowe dla rodzaju gramatycznego i naturalnego. Rozdział został podzielony na odpowiednie części mowy, w której każda z nich została zaopatrzona w dogłębną problematykę oraz przykłady jednostek neutralnych płciowo. Większość z wariantów neutralnych została

zaczepnięta ze strony zaimki.pl prowadzonej przez „Radę Języka Neutralnego”. Istotnym elementem rodzajowości polszczyzny jest również język grzecznościowy, który zawiera swój własny zasób leksykalny i gramatyczny. Zważywszy na istotę grzeczności w neutralizacji polszczyzny jej zarys i założenia również zostały zawarte w pracy.

Końcowa faza badań skupia się na analizie „Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2021”. Tego rodzaju spis, ze względu na swoją skalę i reprezentatywność, pozwala na przeprowadzenie szerokiej analizy treści orzekających o płci. Co więcej, praca ta wprowadza własne kategorie języka neutralnego, które posłużyły do przetłumaczenia treści spisu ludności na język neutralny. Wersja neutralna kwestionariusza umożliwiła zidentyfikować obszary, w których istnieje potencjał do stosowania języka neutralnego, a także miejsca, w których mogą być potrzebne dalsze prace adaptacyjne. Badania te pomogły także zrozumieć obecną formę dostosowania wypowiedzi do pojedynczych osób, będących częścią bardzo szerokiej grupy.

Wyniki badań pozwoliły określić aktualny stan neutralności w języku polskim oraz pokazały, jak można stosować bieżące strategie w komunikatach sfery publicznej. Na ich podstawie można przedstawić prognozę dotyczącą zmian w języku, argumentowanych przez obecną potrzebę dziejową do wprowadzenia wariantów neutralnych. Przewiduje się, że rozwijanie języka neutralnego stanie się coraz ważniejsze w kontekście rosnącej świadomości społecznej w kwestiach równości płci, tożsamości płciowej oraz różnorodności.

1. NEUTRALNOŚĆ JAKO PRZYKŁAD BADAŃ LINGWISTYKI GENDEROWEJ

„*On ne naît pas femme, on le devient*”¹ – pisała Simone de Beauvoir (1949). Tymi słowami zmieniła perspektywę tego, jak postrzegana jest płeć w dzisiejszych czasach. Przedstawiła ją nie jako wrodzoną cechę danej osoby, a coś, co zostało osiągnięte w trakcie jej życia. W tej części pracy zostanie podjęta próba odpowiedzi na pytania: „Jakie miejsce w języku ma płeć?”, „Jak płeć jest wyrażana w języku?” oraz „Jak wygląda podejście do tożsamości płciowych i badania nad płcią w języku?”.

1.1 Podwaliny *Gender studies* oraz praktykowanie *gender mainstream*

Dokonanie analizy języka polskiego pod względem wyrażania neutralności płciowej wymaga przedstawienia historii ruchów feministycznych i *queerowych* (zbiorcze określenie osób niehetero- lub niecisnormatywnych), kluczowych pojęć w dyskursie tożsamości płciowej oraz jego relacji z językiem.

Antropolodzy, tacy jak April Scarlett Callis, twierdzą, że tradycyjny binarny system tożsamości płciowej wywodzi się z XIX wieku, kiedy płciowość została po raz pierwszy zmedykalizowana (Callis 2014) i początkowo nie wskazywał na możliwe występowanie innych płci. W ciągu ostatnich dziesięcioleci ruch feministyczny zlikwidował przekonanie, że nasza płeć powinna określać role w społeczeństwie oraz walczy z nieodłączną dyskryminacją i przemocą ze względu na płeć. Same początki *gender studies* (‘studia nad płcią’) lub *genderologii* jako dziedziny nauki datuje się na lata 60 XX wieku, przy czym należy pamiętać, że pierwotnie głównym przejawem badań były zależności, różnice czy też geneza męskich i kobiecych norm kulturowych oraz społecznych. Należy nadmienić, że ważnymi wydarzeniami, które przyczyniły się do rozwoju tej dyscypliny, były między innymi rozrastające się poparcie dla kobiet w formie ruchów społecznych oraz dziedzictwo sufrażystek z początku XX wieku (Gardner 2006, 93). Historyczny sojusz, zwany trzecią falą feminizmu, między ruchem kobiecym a ruchem queer rozpoczął się w latach 70, kiedy lesbijki zaczęły walczyć z uciskiem jako kobiety i ich marginalizacją jako osoby homoseksualne przy wsparciu

---

¹ „Nie rodzimy się kobietami – stajemy się nimi” [tłumaczenie Jacek Santorski & Co]

feminizmu. Do tej pory feminizm i teoria queer nie były ze sobą powiązane, ponieważ większość teorii i badań feministycznych nie brała pod uwagę osób, które nie były biologicznie sklasyfikowane jako kobiety (Mosca 2020/2021). Jeszcze później, na przełomie XIX i XX wieku, zaczęto zajmować się szerszą analizą kategorii wykraczających poza binarny podział płci, zwłaszcza w społeczeństwie zachodnim. Dlatego też dziś *gender studies* pojmuje się jako interdyscyplinarną dziedzinę naukową, zajmującą się analizą płciowości, nie tylko w sferze najbardziej normatywnej, czyli kobiet i mężczyzn. Dotyczy ona też zjawisk takich jak niebinarność, transpłciowość oraz seksualność.

Należy nadmienić, że mówiąc o *gender studies* i społeczności LGBTQ+ rozmawiamy tylko o małym odłamku historii, praktycznie tylko o ostatnim stuleciu, kiedy to dziedziny skupione na tożsamościach płciowych i seksualności zyskały uznanie w świecie nauki. Jednakże, nienormatywne kategorie płci nie są nowym zjawiskiem. Wręcz przeciwnie, na przestrzeni wieków w wielu ludnościach na całym świecie istniały inne tożsamości (Herdt 1993), które dzisiaj moglibyśmy nazwać *niebinarnymi* czy *genderqueerowymi*, tj. poza wymiarem *kobiety-mężczyźni*. *Trzecia płeć*, czyli grupy osób, które w danej społeczności są kategoryzowane jako ani męskie, ani żeńskie, nadal istnieją w Indiach, Meksyku czy na Hawajach (Herdt 1993) lub tak jak w przypadku japońskich *Wakashu* z biegiem czasu odeszły w niepamięć (w tym przypadku poprzez westernizację japońskiego społeczeństwa) (Bohnke 2021). Mowa tutaj oczywiście o grupach osób o konkretnym podłożu etnicznym, które niekoniecznie posiadają odbicie we wszystkich grupach etnicznych na świecie, lecz nadal doskonale obrazują wyodrębniające się społeczności o odmiennej tożsamości płciowej wewnątrz większych zbiorowości.

Niebinarność to ogólny termin często używany dla osób, które mogą identyfikować się i/lub wyrażać: brak płci, dwie płcie, płeć częściową, płeć dodatkową, płeć płynną lub elastyczna (ang. *genderfluid*) i/lub płeć polityczną i/lub osobistą, które zaburzają binarność płci (Barker i Richards 2015). Samo słowo jest dosłownym tłumaczeniem angielskiego *non-binary* jako „nie należące do dwóch”. Czasami można się spotkać ze skrótami *NB osoby* (czyt. enbi) oraz *enby*. Pojęcie *genderqueer* zostało zapoczątkowane w amatorskich czasopismach dla społeczności LGBTQ+ z lat 80 XX wieku jako prekursor słowa „*non-binary*” (Hendrie 2019) i od tamtego czasu funkcjonuje jako

określenie osób, które wyłamują się z tradycyjnych ram podziału płci, przeżywają ją inaczej lub nie są pewni swojej tożsamości płciowej (ang. *questioning*).

W ramach tego pojęcia-parasola istnieje wiele terminów, które są czasami używane przez osoby do opisanie swojej tożsamości płciowej. Ponieważ osoby niebinarne na ogół nie identyfikują się z płcią, która została im przypisana przy urodzeniu, płcie te są zazwyczaj objęte szerszymi ogólnymi pojęciami transtożsamości i ekspresji (np. *genderfluid*, *agender*, *bigender*). Jednak nie wszystkie osoby niebinarne identyfikują się jako osoby transpłciowe i vice versa. Dlatego znaczenia nie zawsze są regularne i zmieniają się zarówno w przewidywalny, jak i nieprzewidywalny sposób (Cordoba 2022, 5).

Osoby niebinarne na co dzień mierzą się z wieloma trudnościami: wymazywaniem ich tożsamości (ang. *non-binary erasure*) z życia publicznego, ignorowaniem czy antagonizowaniem. W przypadku osób niebinarnych często odnosi się to do pomijania ich w kwestiach prawnych, takich jak konieczność wskazywania płci binarnej w paszportach i prawach jazdy oraz używanie języka związanego z płcią w życiu codziennym (The Trans Language Primer n.d.). Zakres tego różni się w zależności od języka, ponieważ niektóre nadają się lepiej do wyrażania neutralności płciowej. Choć z pozoru może to nie wydawać się problemem dla osób cispłciowych (tj. o tożsamości spójnej z płcią przypisaną przy urodzeniu), regularne bagatelizowanie problemu prowadzi nie tylko do depresji, lęku i innych złych powikłań, ale tworzy również wrogie środowisko dla każdej osoby, której płeć jest choć odrobinę nienormatywna.

Samo słowo „*gender*” nie oddaje w pełni konceptu ekwiwalentnej „płci” w języku polskim. Poza rozumieniem gramatycznym, tłumaczonym jako „rodzaj”, *gender* odnosi się do polskich terminów takich jak płeć kulturowa (lub społeczno-kulturowa) oraz tożsamość płciowa. Słownikową definicję pojęcia proponuje M. Humm jako „ukształtowany przez kulturę zespół atrybutów, zachowań przypisywanych mężczyźnie lub kobiecie” (Humm 1993, 96-97). Współcześnie jednak pojęcie nie jest tożsame tylko z podziałem na kobiety i mężczyzn, ale również niezależnie od tych pojęć lub żadnej z nich – to, jak jednostka postrzega siebie i jak siebie określa. (Morrow et al. 2006). Janet Holmes i Miriam Meyerhoff omawiają zmianę, która nastąpiła w tej dziedzinie od wczesnych lat 70. XX wieku. Piszą o odejściu od „...essentialist and dichotomous conceptions of gender to a differentiated, contextualized and performative model which

questions generalized claims about gender...”² (Holmes i Meyerhoff 2008, 12). Tożsamość płciowa może korelować z przypisaną płcią danej osoby lub może się od niej różnić. U większości osób różne biologiczne determinanty płci są zgodne i spójne z tożsamością płciową jednostki. Mimo to, obecna literatura i badania rozwijają się wokół podejścia binarnego, rozróżniając populację na mężczyzn i kobiety, zgodnie ze standardami biologicznymi i społecznymi, choć można zauważyć podejście odmienne (Mosca 2020/2021).

Istotnym paradygmatem *gender studies* jest zagadnienie *gender mainstreaming*. Odnosi się ono do strategii, mających na celu przybliżyć społeczeństwu problematykę płci oraz politykę likwidacji przejawów dyskryminacji ze względu na płeć na wszelkich płaszczyznach życia ludzkiego (Zadykiewicz 2012, 277-278). Lombardo (2005, 416-418) wymienia kilka warunków dla danej polityki, aby móc ją nazwać zgodną z zasadami *gender mainstreamingu*:

- poszerzenie koncepcji równości płci,
- włączenie odniesienia do kwestii genderowych we wszystkich dziedzinach polityki,
- włączenie i udział kobiet w podejmowaniu decyzji,
- priorytetowe traktowanie celów związanych z równouprawnieniem płci i ustalanie zasad istotnych dla kobiet.

Jak widać dwie z przedstawionych reguł nie odnoszą się do każdej tożsamości, która może zostać dyskryminowana. Mimo tego, że praca Lombardo została napisana w 2005 roku i pozornie dotyczy jedynie równości kobiet, to dwie pierwsze zasady można nazwać trafnymi i obejmującymi działania *gender mainstreaming* wobec innych tożsamości płciowych. Autor pisząc o „A Broader Concept of Gender Equality”³ nawiązuje do słów Walby, która uważa, że problematykę równości płciowej należy traktować holistycznie, jako politykę płci nakierowaną na walkę z patriarchalnym systemem, kreującym nierówne relacje między płciami w wielu aspektach życia ludzkiego (Lombardo 2005, 417) (Walby 1990, 200-201).

---

² „...esencjalistycznych i dychotomicznych koncepcji płci do zróżnicowanego, kontekstualnego i performatywnego modelu, który kwestionuje uogólnione twierdzenia na temat płci” [tłumaczenie własne]

³ „poszerzeniu koncepcji równości płci” [tłumaczenie własne]

Kwestie równouprawnienia płci są brane pod uwagę na wszystkich etapach kształtowania polityki lub programowania projektów, ale szczególnie ważne jest uwzględnienie ich na etapie planowania, kiedy identyfikowane są problemy, obawy i potrzeby beneficjentów. Jest to strategia długoterminowa: każdy krok ma znaczenie dla tej zmiany podejścia, ale zajmie to trochę czasu, zanim zostanie w pełni i automatycznie włączona do kształtowania polityki (Council of Europe 2023). Dlatego analiza płci i oceny wpływu płci są kluczowymi narzędziami uwzględniania aspektu płci w społeczeństwie i wspierają praktyczną realizację *gender mainstreamingu*. Kiedy mówimy o równouprawnieniu płci, nie powinniśmy akceptować powszechnej i patriarchalnej wizji społeczeństwa podzielonego na dwie „główne” płcie, ponieważ w ten sposób zaprzeczamy istnieniu innych płci, które również mają prawo do uznania i szacunku.

Jednym z paradygmatów *gender mainstreamingu* będzie zatem język wrażliwy na płć; taki, który afirmuje i uwzględnia tożsamość odbiorców komunikatu. *Język neutralny* (lub *niebinarny*, aby szczególnie podkreślić jego funkcję odnoszenia się do osób spoza dychotomicznego podziału) będzie w tym wypadku terminem ogólnym, które nie odnosi się do konkretnego systemu językowego, lecz klasą języków, których celem jest język nieseksistowski i sprawiedliwy dla każdej tożsamości płciowej. W kontekście neutralnego języka polskiego Gębka-Wolak (2022, 102-103) proponuje ciekawą koncepcję klasyfikacji i traktowania go jako języka sztucznego. Piekot i Maziarz poszerzają tę koncepcję, nazywając ją inżynierią językową (2014). Nawiązują oni do inżynierii genetycznej jako sztucznej ingerencji w coś naturalnego, w tym wypadku języka i innych lingwistycznych zjawisk, jak np. styl czy słownictwa. Inżynieria językowa jest zatem tworzeniem sztucznych zjawisk językowych, np. całych systemów lub zasobów leksykalnych itp., których podstawą jest naturalny język. Od formowania konlangów różni ją to, iż istnieje wewnątrz systemu naturalnego, a jedynie jego elementy innowacyjne i struktury słowotwórcze zostały stworzone świadomie, w celu „nazywania rzeczywistości pozajęzykowej w oderwaniu od binarnej koncepcji płci” (Gębka-Wolak 2022, 102-103). Można założyć, że ostatecznym celem neutralnej polszczyzny jest zakorzenienie w uzusie na stałe. Aktualnie niektóre ze strategii są już używane w niektórych społecznościach i niekiedy w sferze publicznej, jednak nie można mówić o powszechnym posługiwaniu się językiem neutralnym w Polsce.

Mimo że badania czy nawet ruchy społeczne na rzecz równości można nazwać stosunkowo nowymi, nie sięgającymi daleko poza czasy przedwojenne, to problematyka płci zajmowała umysły badaczy od dawna. Dziś nie rzadko można się spotkać z językoznawcami, którzy posiadają własne osądy dotyczące samej idei lingwistyki nakierowanej na płć. Ich podejście względem seksizmu językowego zostanie przedstawione w następnej części rozdziału.

1.2 Stanowiska badaczy wobec seksizmu językowego

Przyczyny społeczno-kulturowe neutralizacji języka sprowadzają się przede wszystkim do *seksizmu*, często określanego mianem *asymetrii płciowej* (Anusiewicz i Handke 1994). Ogólnie można zdefiniować te pojęcia jako nierówne traktowanie płci, nie tylko w sferze językowej, ale też indywidualnej, kulturowej, społecznej i zinstytucjonalizowanej (Wojciszke 2002). Ogólnie rzecz biorąc, seksizm jest pojęciem neutralnym, które nie wskazuje jednoznacznie, czy i jak dana płć jest dominowana przez inne, a jedynie wskazuje na istniejącą dysproporcję. Jednakże, najczęściej można się spotkać z omawianym zjawiskiem w kontekście dominacji męskości. Język jest jednym z najpotężniejszych środków, za pomocą których oddaje się seksizm i dyskryminację ze względu na płć. Treść stereotypów płciowych, zgodnie z którymi kobiety powinny wykazywać cechy wspólnotowe, a mężczyźni cechy sprawcze oraz kompetencyjne, znajduje odzwierciedlenie w leksykalnych wyborach codziennej komunikacji (Menegatti i Rubini 2017). W konsekwencji język subtelnie reprodukuje społeczne asymetrie statusu i władzy na korzyść mężczyzn (Menegatti i Rubini 2017). Co więcej, ukryta, choć konsensualna norma, zgodnie z którą prototypowym człowiekiem jest mężczyzna, jest osadzona w strukturze wielu języków, w tym języku polskim.

Przełgądając literaturę dotyczącą seksizmu językowego w polszczyźnie, można zauważyć jak niewiele publikacji odnosi się inkluzywnie do języka osób niebinarnych. Znaczna większość rozważań obejmuje zagadnienia skupione na teorii z lat 60 drugiej fali feminizmu, kiedy sprzeciwiano się negatywnym kobiecym stereotypom, a pojęcia tożsamości płciowej nie były tak pręźnie eksplorowane jak teraz. Dominuje pogląd nastawiony na przedstawienie kobiet w językowym obrazie świata (Andrychowicz-Trojanowska 2011). Aktualnie zauważalne dążenie Polek do równouprawnienia w patriarchalnym systemie, a co za tym idzie — języku, jest swego

rodzaju odbiciem ruchów feministycznych z zachodu. Tym samym mówiąc o seksizmie językowym czy lingwistyce płci należy często przyjąć, że dotyczą one pierwotnych założeń gender studies, bez odnoszenia się do szerszych przemyśleń o niebinarnych tożsamościach płciowych.

Sama dziedzina badań na językiem i płcią posiada wiele nazw, używanych naprzemiennie. Można się spotkać z *lingwistyką* lub *językoznawstwem: płci, feministyczną/feministycznym* oraz *genderową/genderowym*. W przypadku języka polskiego, praktycznie każdy termin odnosi się tylko do kwestii kobiecości i męskości w języku. Chociaż słowa takie jak płeć czy gender nie łączą się z nurtem feministycznym oraz nie posiadają żadnego charakteru ideologicznego, to o lingwistyce feministycznej nie można powiedzieć tego samego. Wewnątrz feminizmu samego w sobie istnieją kwestie sporne, co do zjawiska transpłciowości oraz niebinarności (Phoca 1999). Dla przykładu, niektóre feministki czasami bardzo krytykowały osoby transpłciowe, w szczególności transkobiety, twierdząc, że „mężczyzna” nie ma prawa wypowiadać się w imieniu kobiet i dziewcząt, nawet jeśli ubiera się lub zachowuje jak kobieta. Radykalna feministka Janice Raymond (1979) w swojej książce „The transsexual Empire: making of the she-male” skrytykowała współczesne medyczne oraz psychiatryczne podejście do transpłciowości i zarzuciła kobietom trans wzmocnienie tradycyjnych stereotypów dotyczących płci. Jednakże niektóre osoby zgłębiające tożsamości płciowe w nurcie feministycznym, jak np. Judith Butler, uważają, że kobiecość i niebinarność są nierozłączne w kontekście dyskryminacji na tle płciowym, a nie-męskie i nie-kobiece spektrum tożsamości płciowej ewidentnie należy do dyskursu feminizmu (Mizielińska 2006). Mosca (2020/2021) uważa, że “The relationship between feminism and LGBT+ movement is due to the common challenges and goals that these sexual minorities share”⁴. Zatem niekiedy zauważalny jest pewien dysonans wewnątrz tego, jak postrzegany jest feminizm, jego relacja z niebinarnością i językiem. Można jednak powiedzieć, że obecnie uczeni są zgodni co do tego, że ruchy feministyczne osiągnęły inny poziom, charakteryzując się trwającą koalicją między różnymi społecznościami, a nowe teorie queer stały się narzędziem uważanym za pomocne narzędzie rozwijające debatę na temat równości płci (Mosca 2020/2021). Na

---

⁴ „Związek między feminizmem a ruchem LGBT+ wynika ze wspólnych wyzwań i celów wspólnych dla tych mniejszości seksualnych” [tłumaczenie własna]

potrzeby tejże pracy, którakolwiek z powyższych nazw będzie obejmować szerszy zakres płci wyrażanej w języku, wykraczający poza binarny podział.

Jednym z głównych punktów rozważań będzie językowe zbadanie *androcentryczności*, tj. umieszczania męskiego punktu widzenia w centrum własnego światopoglądu, kultury i historii, a tym samym kulturowej marginalizacji innych klas płci. W literaturze użycie męskiego języka w odniesieniu do mężczyzn, kobiet, osób interplciowych i niebinarnych, tak jak ma to miejsce w standardowej polszczyźnie, może wskazywać na androcentryczne uprzedzenia w społeczeństwie, w którym język mężczyzn jest postrzegany jako „norma”, a kobiety, interseksualne i niebinarne osoby są postrzegane jako „inne”.

Wielu badaczy postrzega nierównorzędność płci w języku za barierę językową, której użytkownicy języka nie zawsze są świadomi. Jennifer Saul twierdzi, że używanie takiego języka ogólnego marginalizuje kobiety, osoby interseksualne i osoby niebinarne w społeczeństwie (Saul 2004). Postman uważa, że „w toku własnego życia każdy z nas z pewnością musiał zebrać wiele dowodów na to, że zdolność słów do jątrzenia, ranienia i niszczenia, jest przynajmniej równie potężna, jak ich zdolność do wyjaśniania, uzdrawiania i budowania” (Postman 2000, 284). Karwatowska i Szpyra-Kozłowska przyrównują te słowa do niekorzystnego wpływu seksistowskiego języka oraz androcentrycznych zwyczajów językowych na relacje między płciami i wzajemną komunikację (Karwatowska i Szpyra-Kozłowska 2005, 233). W swojej książce *„Lingwistyka płci. Ona i on w języku polskim”* przede wszystkim skupiają się na negatywnym oddziaływaniu seksizmu językowego na dzieci i młodzież, które od najmłodszych lat spotykają się z nacechowanymi androcentrycznie kolokacjami czy frazeologizmami. Wychowanie ich w myśli równości płciowej jest według nich niemożliwe, gdy język, który ich otacza, jest sprzeczny z tą ideą.

Warto zaznaczyć, że autorki wyrażają swoisty pesymizm w sprawie reform języka polskiego, przede wszystkim w kontekście wprowadzania nowych form językowych, takich jak żeńskie nazwy zawodów, do standardowej polszczyzny (Karwatowska i Szpyra-Kozłowska 2005, 281). Jednakże taką postawę komentuje Łaziński, jako coś zupełnie odwrotnego, ponieważ „nazw żeńskich w polszczyźnie przybywa, nawet tych, które niedawno nie były akceptowane” (Łaziński 2006, 211). Mimo bardziej optymistycznego poglądu badacza na napływające zmiany, autor uważa, że język

nierównomiernie nacechowany płciowo nie jest do końca androcentryczny i nie posiada tak negatywnego wpływu na społeczeństwo. Uważa, że kultura patriarchalna oraz uprzywilejowanie męskiego pierwiastka nadal funkcjonuje wewnątrz społeczności używających języka kompletnie neutralnego płciowo albo takiego, który pozwala na wyrażanie neutralności (Łaziński 2006, 215).

Podjęcie wielu badaczy do zjawiska nierówności płciowej wewnątrz polszczyzny jest jednak znacznie bardziej złożone i nie sprowadza się tylko do krytyki lub jej braku. Zadykowicz-Skiwrosz podaje, że część naukowców całkowicie pomija problem lub go nie zauważa, a część nie bierze pod uwagę ideologicznego statusu problemu. Dopiero później określa stanowisko innych językoznawców jako skrajne lub pozytywne i negatywne względem dominacji płci męskiej w języku (Zadykowicz-Skiwrosz 2016, 7).

Dyskurs nad seksizmem językowym jest również widoczny w innych obszarach językowych np. wśród użytkowników języka angielskiego (Hellinger i Bußmann 2003, 10). Analizowane w różnorodnych badaniach asymetrie, tj. wybór męskich wyrażen jako tych ogólnych i niezaznaczających płci z wynikającą z tego niewidocznością kobiecych/żeńskich wyrażen, są odzwierciedleniem podstawowego systemu przekonań dotyczących płci, który z kolei tworzy oczekiwania dotyczące odpowiedniego zachowania kobiet i mężczyzn. Mogą zapobiec prawdziwie ogólnej interpretacji rzeczowników osobowych nieokreślonych pod względem płci i mogą być również związane z faktem, że zaimki rodzaju męskiego występują trzy razy częściej niż odpowiadające im zaimki rodzaju żeńskiego w niektórych językach. Istnieją dowody empiryczne dla języka angielskiego, ale także tureckiego, fińskiego i niemieckiego, że większość rzeczowników osobowych w rzeczywistości nie jest neutralna, co potwierdza założenie, że parametry społeczno-kulturowe związane z płcią mają potężną siłę w kształtowaniu semantyki osobiste odniesienie (Hellinger i Bußmann 2003, 10) (zob. także: MacKay i Fulkerson 1979, Francis i Kučera 1967).

Lingwistyka genderowa oraz jej relacja z innymi dziedzinami nie są tylko badaniami dotyczącymi teorii feministycznych, nauki nad płcią i ruchów antydyskryminacyjnych, ale często mają też charakter antropologiczny, kulturoznawczy czy psychologiczny. W „*Language and Gender*” autorka twierdzi, że badania nad językiem i płcią (ang. *Language and gender studies*) znacznie się rozszerzyły, obejmując orientację seksualną, pochodzenie etniczne i wielojęzyczność oraz klasę, obejmując analizę tożsamości

płciowych wyrażanych w mowie i piśmie (Talbot 2019). Susan Speer uważa, że w metodologii badań lingwistyki genderowej zawsze istotnym są „...different, and often competing, theoretical and political assumptions about the way discourse, ideology and gender identity should be conceived and understood.”⁵ (Speer 2005, 7-8). W rezultacie badania w tej dziedzinie można podzielić na dwa główne obszary:

- (1) Badanie nad seksizmem językowym i dyskryminacją ze względu na płeć poprzez język. Rozważania na ten temat badają nie tylko akty dyskryminacji, ale również całość danego języka jako system i jego wpływ na płciowość.
- (2) Dyskurs nad *genderlektem* (ang. *genderlect*, socjolekt funkcjonujący u danej płci) oraz normami społecznymi, które budują, umacniają i rozpowszechniają zwyczaje językowe w danej grupie (Attenborough 2014).

Warto nadmienić, że nie wszyscy osoby o określonej płci podążają za skonkretyzowanymi rolami płciowymi narzuconymi przez społeczeństwo. Badacze języka i płci często interesują się wzorcami komunikacji płciowej, jednak nie każdy przedstawiciel tej płci może pasować do tych wzorców.

Od czasu pojawienia się społecznych konstruktywistycznych modeli nauki o języku i płci, uwaga przesunęła się z różnic między osobami płci binarnej a osobami cisplciowymi i skierowała się w stronę badań nad tym, jak ludzie wszystkich płci realizują męskość i kobiecość, a także inne tożsamości płciowe poprzez język. Pojawiła się kolejna dziedzina, w tym wypadku skupiająca swoją uwagę na języku, którym posługują się osoby o płci innej niż przypisanej przy urodzeniu — *językoznawstwo transpłciowe* lub *translingwistyka* (ang. *Transgender linguistics*). Najważniejszym autorem dla tej dyscypliny jest Lal Zimman, lingwista badający cechy języka anglojęzycznych osób transpłciowych (Zimman 2020). Badania leksykalne wykazały, w jaki sposób zaimki i etykiety pomogły osobom o nienormatywnej płci zapewnić sprawczość językową nad własnym doświadczeniem płci. Zimman zgłębia również fonetyczne atrybuty języka takie jak wpływ terapii hormonalnej na głosy transpłciowych mężczyzn (Zimman 2016).

---

⁵ „...różne, często rywalizujące ze sobą, teoretyczne i polityczne założenia dotyczące sposobu pojmowania i rozumienia dyskursu, ideologii i tożsamości płciowej.” [tłumaczenie własne]

1.3 Lingwistyka genderowa dziś

Aktualnie sugeruje się, że rośnie liczba osób, które identyfikują się jako osoby niebinarne (Richards et al. 2016). Chociaż można zauważyć wzrost świadomości kulturowej na temat niebinarności, zwłaszcza w krajach zachodnich, wciąż brakuje badań dotyczących doświadczeń osób niebinarnych z językiem. Bardzo ograniczona liczba badań koncentrowała się na sposobach, w jakie osoby niebinarne używają języka, np. zaimków czy tytułów, do wyrażania swojej tożsamości, mimo że wykazano, iż język jest naczelnym elementem niebinarnej ekspresji (Zimman 2018). Język może zarówno umożliwiać, jak i hamować artykulację płci (Lev 2004). Wielu niebinarnych aktywistów prowadziło kampanię na rzecz prawnego uznania języka afirmującego płeć, takiego jak neutralne pod względem płci etykiety (ang. *gender labels*), zaimki lub tytuły. Mówi się, że taki język jest afirmujący, ponieważ nie zaprzecza istnieniu wielu płci. Język płciowy jest zatem pozycjonowany jako stabilna część swojego ja, wymagająca afirmacji i legalizacji. Kampanie te zyskały duże uznanie w ostatnich latach, wpływając na sposoby, w jakie język płciowy jest używany w miejscach takich jak uczelnie wyższe, banki, platformy mediów społecznościowych itp. opowiadając się za tym, aby istniała możliwość ich użycia w oficjalnych dokumentach (Elan-Cane 2014).

Badania nad niebinarnymi tożsamościami płciowymi – i związanym z nimi językiem – dopiero zyskuje na popularności w dyskursie akademickim. Często w pracach naukowych nadal język równościowy oznacza język wyrównujący podział rodzajowy tylko mężczyzn i kobiet. Żmigrodzka (2016, 53) twierdzi, iż w dzisiejszych czasach rozważania nad neutralnością językową rzadziej dotyczą strategii i innowacji proponowanych przez ugrupowania niebinarne oraz użytkowników neutralnej płciowo polszczyzny. W polskim środowisku akademickim studium nad neutralnością językową skupiają się przede wszystkim nad translatoryką, badaniem dyskursu oraz społecznych, psychologicznych i polityczno-administracyjnych aspektach problemu (Walkiewicz 2022, 86).

Próby badania systemowości, tj. sklasyfikowania ich pod względem zgodności z systemem językowym, można nazwać stosunkowo nowymi. Artykuły autorstwa Małgorzaty Gębki-Wolak (2022) i Aleksandry Walkiewicz (2022), które poruszają ten problem, są bazowane na treści serwisu zaimki.pl. W pierwszym rozdziale dwuczęściowego tekstu analizie i krytyce zostają poddane innowacje i strategie

językowe niebinarnej polszczyzny. Autorka powołuje się na czynniki wpływające na upowszechnianie się zjawisk językowych takie jak 1) spójność i stopień zróżnicowania proponowanych rozwiązań, 2) zgodność z normami językowymi, 3) częstotliwość użycia w grupie, która korzysta ze zmiany oraz 4) stopień akceptacji zjawiska wewnątrz wszystkich użytkowników języka. (Walkiewicz 2022, 89). W rozważaniach widać wyraźnie mnogość rozwiązań, z jakich korzystają osoby niebinarne. Wyniki niebinarnego spisu powszechnego⁶ ukazują, że 53,6% respondentów używa tylko form binarnych, 8,4% wyłącznie różnorodnych form niebinarnych, a 38,9% osób używa zamiennie form męskich i żeńskich. Autorka zwraca uwagę na trudność we wprowadzeniu zmian gramatycznych, które wymagają znacznie więcej czasu, aby na stałe osadzić się w uzusie w porównaniu do zmian leksykalnych. Innymi problemami we wprowadzeniu tychże zmian jest mnogość istniejących innowacji oraz ich nieekonomiczność językowa (Walkiewicz 2022, 91). Mimo kilku zarzutów zaadresowanych w stronę pierwszego artykułu (Misiek 2022) można go nazwać udanym podejściem do typologizacji postulowanych innowacji. Druga część prac skupia się na problematyce neutralności w polszczyźnie bardziej całościowo, niżeli badając pojedyncze warianty. Za wyjściowe można uznać wyłonienie się nowych kategorii płciowości w języku (Gębki-Wolak 2022, 105):

- Dodatnie nacechowanych po względem płci, w której wyróżnić można kategorie binarne: męską i żeńską oraz niebinarną (ani męską, ani żeńską).
- Ujemnie nacechowaną po względem płci tj. faktycznie neutralną w użyciu do osób o każdej płci.⁷

Klasyfikację autorki można również przedstawić na tabeli poniżej:

---

⁶ Spis przeprowadzony w 2021 przez Kolektyw „Rada Języka Neutralnego”, mający na celu zbadanie, jakim językiem opisują się osoby niebinarne. Badanie zebrało 2211 odpowiedzi. W 2022 spis został przeprowadzony raz jeszcze zbierając 1816. Porównując wyniki z ubiegłorocznej edycji widać wyraźny spadek w użyciu form binarnych (z 53,6% do 15,7%) przy znacznie częstszym użyciu form uznawanych za neutralne.

⁷ Podział ten jest uproszczony. Jest nieprecyzyjny chociażby pod względem zgodności kategorii semantycznej płci, rodzaju gramatycznego czy liczby i wymagałbym dalszych podziałów, na co autorka zwraca uwagę w artykule.

1. Kategoria semantyczna płci			
1.1. + nacechowanie pod względem płci		1.2. – nacechowanie pod względem płci	
1.1.1. + binarność	1.1.2. – binarność	neutralna	
męska	żeńska		

Tabela 1.1. Kategoria semantyczna płci wg Małgorzaty Gębka-Wolak (2022, 105)

Ważnym elementem artykułu jest również zbadanie niebinarnych innowacji językowych pod względem możliwości fleksyjnych, słowotwórczych i leksykalnych.

Bożena Żmigrodzka również zajęła się analizą dostępnych wariantów językowych w swojej pracy. Autorka przyporządkowała formy neutralne⁸ do nowych funkcji, które prawdopodobnie wyłoniły się na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat (Żmigrodzka 2016, 69-71). Na rok publikacji pracy w korpusach języka polskiego brakowało odniesień do wariantów neutralnych, dlatego też materiałem badawczym były przeglądane posty internetowe z portali społecznościowych czy blogów. Warto nadmienić, że owe warianty, nie są używane wyłącznie przez osoby należące do społeczności LGBTQ+, ale są wykorzystywane w dziełach literackich jako *Licentia poetica*.

W ostatnim czasie można zauważyć szczególne zainteresowanie neutralnością polszczyzny czy problematyką przekładu form neutralnych. Przegląd prac dyplomowych studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego (zob. Wesołowska 2022, Szpilka 2022, Piechota 2022, Głowa 2022) pokazuje, że młodzi badacze coraz częściej zgłębiają tę tematykę i wzrasta zainteresowanie językiem niebinarnym. Coraz więcej prac odnosi się do neutralności nie tylko w sferze rozważań nad przewagą form męskich nad żeńskimi, a bierze również pod uwagę stan polszczyzny niebinarnej na wielu płaszczyznach jak np. języka neutralnego w internecie czy środowisku akademickim. W pewnym sensie zaistniała potrzeba, aby powstało więcej badań naukowych na ten temat. Można zauważyć więcej projektów związanych z neutralnością językową, chociażby *Call for Papers* Księgarni Akademickiej zachęcający do przesyłania prac dotyczących inkluzywności w przekładzie (Kasperska i Studzińska 2023).

Dziś, gdy w pewnym sensie w Polsce zachodzi rewolucja językowa, na pochwałę zasługuje również bardzo istotna dla użytkowników neutralnego języka wypowiedź

⁸ Autorka skupiła się na zakorzenionych w polszczyźnie formach neutralnych *byłom*, *byłoś*, ale wspomina również o neozaimach *vono/vego*, na które trafiła w dyskursie internetowym.

Rady Języka Polskiego (2003). Tekst rozwiął wątpliwości co do form *byłom* i *byłoś* na długo przed prężnym rozpoczęciem dyskusji na ten temat.

Chociaż doświadczanie własnej tożsamości płciowej to coś więcej niż język i dyskurs, język jest w tym wypadku szczególnie istotny, biorąc pod uwagę, że wiele osób niebinarnych używa narzędzi językowych, takich jak zaimki oraz tytuły, które różnią się od tych, które zostały im przypisane przy urodzeniu. Należy również zauważyć, że nie wszyscy ludzie niebinarni zaczynają korzystać z tychże elementów języka, chociaż w społeczności niebinarnej istnieje ich szerokie zrozumienie i stosowanie. Niemniej jednak osoby spoza społeczności mogą nie rozumieć, nie rozpoznawać ani nie godzić się z takimi znacznikami językowych, świadomie lub nieświadomie unieważniając językową tożsamość osób niebinarnych. Innymi słowy, może wystąpić zjawisko *misgenderingu*. Jak podaje „*Słownik terminologii queerowej*” jest to „forma dyskryminacji i przemocy słownej wobec osób transpłciowych i niebinarnych, polegająca na stosowaniu form gramatycznych innych niż te, które są zgodne z tożsamością płciową tych osób i których one wobec siebie używają.” (Kolektyw „Rada Języka Neutralnego” n.d.). Na portalu można spotkać się z tłumaczeniem „*złoptenie*” (Kolektyw „Rada Języka Neutralnego” n.d.). Przykładem misgenderowania może być chociażby zwracanie się do zróżnicowanej płciowo publiczności przez „drodzy panowie” lub używanie błędnych zaimków podczas rozmowy z osobą niebinarną. Z tych powodów szczególnie ważne jest nieprzerwane zgłębianie dynamicznie zmieniającej się niebinarnej polszczyzny i tego ja neutralność przejawia się w języku polskim.

1.4 Sytuacja prawna i wytyczne języka neutralnego płciowo

Wiele krajów europejskich zobowiązało się do równego traktowania wszystkich tożsamości płciowych, ale wdrażanie języka sprawiedliwego pod względem płci osiągnęło różne etapy w różnych społecznościach. Dostępność polityk językowych zgodnych z płcią i zakres ich wdrażania, czyli ich rozpowszechnianie i wykonywanie, również różnią się znacznie w poszczególnych krajach. Dla przykładu, we Włoszech, Niemczech czy Czechach istnieją odpowiednie wytyczne dotyczące stosowania języka neutralnego jednak w Polsce nie wprowadzono jeszcze oficjalnej dyrektywy (Szesny, Formanowicz i Moser 2016). Parlament Europejski (2018) określa język neutralny płciowo jako:

„...ogólne określenie służące zdefiniowaniu języka pozbawionego znamion seksizmu, języka, który jest inkluzywny lub równościowy. Celem języka neutralnego płciowo jest unikanie wyboru słów, które można interpretować jako tendencyjne, dyskryminujące lub poniżające, ponieważ sugerują wyższość jednej płci nad drugą. Stosowanie równościowego i inkluzywnego języka pomaga także ograniczyć stereotypy płciowe, wspiera rozwój społeczny i przyczynia się do osiągnięcia równouprawnienia płci.”

Należy jednak pamiętać, że wytyczne Parlamentu Europejskiego nie są prawem wiążącym tj. twardym oraz że dotyczą jedynie wskazówek dla tłumaczy, pracujących bezpośrednio w parlamencie.

Dla języka polskiego, jako języka, w którym występuje rodzaj gramatyczny, zaproponowana w wytycznych przez Parlament strategia to przede wszystkim używanie *feminizacji*, czyli włączanie do wypowiedzi żeńskich nazw zawodów. Ma to na celu inkluzywne traktowanie kobiet w społeczeństwie, ponieważ używanie kolektywnego rodzaju męskoosobowy do grupy mieszanej może mieć wydzźwięk wykluczający. W wielu przypadkach może to prowadzić do niepraktycznego wydłużania tekstu (np. ciągle używanie frazy „posłowie i posłanki), na co również zostaje zwrócona uwaga w artykule Parlamentu i proponuje odpowiednie używanie samych form męskoosobowych lub obu, w zależności od kontekstu, oraz uszanowanie intencji mówców, którzy stosują formy neutralne odpowiednio je tłumacząc. Zasugerowane jest również stosowanie form neutralnych, takich jak „osoby uczestniczące w spotkaniu”, „personel” oraz form bezosobowych np. „na spotkaniu postanowiono” (Parlament Europejski 2018). W treści nie można znaleźć informacji o tym, czy zaprezentowane formy odnoszą się do tożsamości nienormatywnych, aczkolwiek przedstawione w nim strategie tłumaczeniowe mogą trafnie odnosić się do takich osób. Tekst Parlamentu kładzie nacisk na to, jak ważne jest szukanie inkluzywnych form oraz strategii tłumaczeniowych, zwłaszcza w wielojęzycznym i wielokulturowym środowisku.

Istnieje również wiele tekstów mówiących ogólnie o zmianach w postrzeganiu płci, zwłaszcza w języku angielskim. „Gender mainstreaming for health managers: a practical approach” to poradnik medyczny WHO, który ostatnimi czasy po 11 latach otrzymał aktualizację (WHO 2022). Dotyczy tego, w jaki sposób normy, role i relacje związane z płcią wpływają na zachowania oraz wyniki związane z opieką zdrowotną. Główne założenia nowego wydania podręcznika to przede wszystkim wyjście z ram binarnego podziału płci oraz unowocześnienie narzędzi i schematów, z jakimi ma styczność WHO, aby jak najbardziej odsunąć się od nierówności i dyskryminacji płciowej. Europejski Instytut ds. Równości Kobiet i Mężczyzn również posiada zasób

edukacyjny dotyczący komunikacji uwzględniającej płeć (European Institute for Gender Equality n.d.). Wprawdzie strona w języku polskim istnieje, jednakże dokładne poradniki znaleźć można jedynie w wersji angielskiej. Teksty są zbiorem zasad i wskazówek, o których należy pamiętać formułując i tłumacząc komunikaty orzekające o płci. Można w nim znaleźć dokładne wytłumaczenie terminów języka neutralnego, strategię neutralnego języka angielskiego oraz istotne pytania, które powinny zostać stawiane podczas tworzenia komunikatu. Pod względem przekazywania wskazówek strona jest bardzo uniwersalna, jednakże nie posiada informacji odnoszących się do poszczególnych języków europejskich. Jedynie przedstawia problemy, które mogą się pojawić w każdym możliwym języku.

Innym materiałem prezentującym strategię używania języka neutralnego, przede wszystkim dla dziennikarzy, jest „Język równościowy” zrealizowany w ramach projektu „Razem mamy siłę: STOP DYSKRYMIANCI!” przez Amnesty International (2015). Zasób edukacyjny nie odnosi się jedynie do równości płci, ale dotyczy również innych stereotypów, które mogą być wyrażane poprzez język np. na tle religijnym, narodowościowym czy społecznym. W kwestii opisywania osób nieheteronormatywnych autorzy i autorki jasno określają zasadę, aby zawsze korzystać z form, które preferuje dana osoba (Amnesty International 2015, 18). We fragmencie tekstu poświęconym osobom należącym do społeczności LGBTQ+ znajduje się lista terminów, których należy unikać (np. mowa tutaj o pejoratywnym określeniu „ideologia gender”) oraz tych, które są w pełni poprawne i nienacechowane negatywnie. W kwestii orientacji oraz tożsamości płciowej zostaje zaprezentowana zasada, aby „...używać neutralnych płciowo wyrażań, przynajmniej do momentu uzyskania pewności.” (Amnesty International 2015, 19). Ma to na celu unikanie sytuacji, gdzie nadawca komunikatu zakłada i przypuszcza, jakiej płci jest osoba, o której mowa. Tę zasadę można przełożyć na pierwszy kontakt z osobą, której nie znamy w sferze publicznej języka. W takiej sytuacji pozytywną strategią grzeczności byłoby neutralizacja wypowiedzi aż do czasu, gdy mamy pewność, jakich form używa adresat lub zapytanie się o nie.

Przeglądając wytyczne dla języka polskiego nie można nie wspomnieć o stronie zaimki.pl, która posiada nie tylko wiele artykułów o neutralnym języku oraz odniesienia do tekstów kultury, ale również pełni rolę bazy danych neutralnych słów. Walkiewicz

(2022, 88) mówi, że strona to „najbardziej aktualne, najpełniejsze i akceptowane przez społeczność niebinarną źródło informacji na ten temat”. Strona jest tworzona przez językoznawców i, co prawdopodobnie najważniejsze, przez osoby, które na co dzień używają wariantów języka niebinarnego. Sam zamysł projektu oparty jest na trzech filarach (Kolektyw „Rada Języka Neutralnego” n.d.):

- wolności do używania form, które danej osobie odpowiadają,
- szacunku do form, których używa ktoś inny,
- inkluzywności w zwrotach skierowanych na grupę osób bez orzekania o ich płci; walka z wykluczeniem.

Można stwierdzić, że strona zaimki.pl jest pionierska, ponieważ jest jedną z pierwszych domen charakteryzujących się rozpowszechnianiem zaleceń w kwestii neutralnych wypowiedzi dla osób nieheteronormatywnych. Jednakże nie służy jedynie za kompendium wiedzy. Ma również charakter aktywistyczny. W „Manifeście Niebinarnej Polszczyzny” (Kolektyw „Rada Języka Neutralnego” 2021) zostaje zaznaczona potrzeba wprowadzania form neutralnych na równi z męskimi oraz żeńskimi. Tekst pełni rolę apelacji do „...Rady Języka Polskiego, osób językoznawczych, tłumaczących, nauczycielskich i innych osób z autorytetem...”, aby stosować warianty neutralne i stopniowo wprowadzać je do uzusu językowego. Rada Języka Neutralnego, czyli osoby autorskie projektu, wymienia w nim swoje sposoby, na aplikowanie gender mainstreamingu w codziennej polszczyźnie. W późniejszym rozdziale tejże pracy zostaną one poddane analizie, jednak już teraz warto zwrócić uwagę na punkt czwarty manifestacji. Mowa w nim o zmianie określenia „rodzaj nijaki” na „rodzaj neutralny” pod zarzutem pejoratywnego wydźwięku słowa względem osób, które używają form nienacechowanych płciowo. W dalszej części pracy również będzie używany wariant „neutralny” dla zachowania szacunku wobec osób posługujących się takimi formami.

Reasumując, już teraz można się spotkać z dyrektywami, które pomagają implementować język wrażliwy na płeć (ang. *gender-sensitive language*). Oczywiście, nie oznacza to, że każdy użytkownik języka stosuje neutralne formy zwracania się do innych osób, a jedynie wskazuje na rosnące zainteresowanie tematem oraz coraz większą ilość materiałów pomocniczych.

2. RODZAJOWOŚĆ JĘZYKA POLSKIEGO JAKO KATEGORIA GRAMATYCZNA

Tożsamość płciowa może być komunikowana przez szereg elementów języka. Wyjściowym konceptem, gdy mowa o stosowaniu neutralnego języka jest *rodzaj gramatyczny*, definiowany przez Hocketta (1958, 231) jako „classes of nouns reflected in the behaviour of associated word”⁹. Laskowski rozbudowuje koncept ten o cechy uwydatnione w rodzaju gramatycznym języka polskiego. Według niego rodzaj gramatyczny jest kategorią morfologiczną odpowiednią dla różnych części mowy, takich jak rzeczowniki, czasowniki, niewerbalne predykaty osobowe, przymiotniki, liczebniki główne i tylko one są genderyzowane. Rodzaj gramatyczny jest zatem kategorią klasyfikującą części mowy na klasy ich leksemów o różnych własnościach gramatycznych (Bańko 2007, 66).

Jednakże uważa, iż rodzaj gramatyczny rzeczowników i niektórych zaimków jest kategorią niezależną składniowo, w przeciwieństwie do rodzaju gramatycznego innych części mowy (Grochowski 2019, 72). Tak sformułowane pojęcie odnosi się oczywiście do najbardziej zgramatykalizowanego pojmowania rodzaju, który zakłada, że kategorie te są w pełni arbitralne i niezależne od rzeczywistości (np. żeńsko rodzajowa „książka” w języku polskim i niemieckie „die Buch” w rodzaju nijakim). Sytuacja ma się inaczej, gdy rodzaj gramatyczny odnosi się do ludzi i jest zależny od ich płci. Mowa wtedy o *rodzaju naturalnym*. W każdym języku rodzaj naturalny jest ważnym parametrem w strukturze terminologii pokrewieństwa, określeń adresowych oraz szeregu podstawowych, czyli często używanych rzeczowników osobowych. Rodzaj naturalny może być oznaczony morfologicznie lub nie. W języku angielskim większość rzeczowników osobowych nie jest formalnie oznaczana ze względu na rodzaj naturalny, z wyjątkami takimi jak *widow* – *widower* (ang. wdowa – wdowiec) lub *steward-stewardess* (ang. steward – stweradessa), które wykazują jawne oznaczenie płci przez sufiksy. Tylko w zasadzie takie zaznaczenie jest niezależne od rodzaju gramatycznego. Podczas gdy przypisywanie płci w klasie rzeczowników osobowych

---

⁹ „Rodzaje gramatyczne to klasy rzeczowników odzwierciedlone w zachowaniu związanych z nimi słów.” [tłumaczenie własne]

jest przynajmniej częściowo niearbitralne, klasyfikacja rzeczowników nieożywionych różni się w zależności od języka.

Języki posiadające rodzaj gramatyczny mają na ogół znacznie większą liczbę narzędzi jawnego oznaczania płci. Tak więc w silnie fleksyjnych językach słowiańskich jawne leksykalne oznaczanie rodzaju jest znacznie bardziej widoczne niż w większości języków germańskich lub romańskich (Hellinger i Bußmann 2003, 8). W polszczyźnie można zauważyć, że znaczenie w rodzaju gramatycznym ma zarówno *żywołność* i *osobowość*. Rzeczowniki żywołne nazywają istoty żywe np. ludzi i zwierzęta oraz uosobione abstrakcyjne pojęcia. Osobowość to cecha rzeczowników, która określa ludzi. Rodzaj gramatyczny to kategoria, która w języku polskim obejmuje różne części mowy: rzeczowniki, przymiotniki, większość zaimków, formy liczbowe i czasownikowe.

W porównaniu z rozróżnieniami płciowymi w innych językach europejskich język polski wykazuje większą różnorodność form, a rodzaj męski jest znacznie bardziej widoczny niż rodzaj żeński (Koniuszaniec i Błaszowska 2003, 260). Ponadto dominacja rodzaju męskiego w polszczyźnie występuje w liczbie mnogiej, gdzie dokonano podziału na rodzaj osobowy męski z własnymi formami deklinacyjnymi oraz rodzaj osobowy niemęski, zwany także rodzajem żeńsko-przedmiotowym.

Główną funkcją kategorii rodzaju jest sygnalizowanie syntaktyczne między elementami członowymi wypowiedzi, lecz ich rolą jest również wskazywanie rodzaju naturalnego tj. płci desygnatu (Pycia 2007, 12). Formy rzeczownika wskazujące rodzaj naturalny występują nawet w językach, w których rodzaj gramatyczny nie jest zaznaczany (Seretny i Stefańczak 2017, 72).

Na przestrzeni lat pojawiło się wiele rozgraniczeń, co do ilości kategorii rodzaju gramatycznego w języku polskim. Wierzbicka (2014, 164) wyraża wręcz swoje zaniepokojenie „niedającym się przeoczyć chaosem na płaszczyźnie terminologii rodzajowej panującym w różnego rodzaju publikacjach naukowych”. Ilość kategorii zależy od tego, według jakich kryteriów dokonać tychże podziałów i istnieje wiele różniących się sposobów systematyzacji¹⁰. W rozważaniach próbujących odpowiedzieć

---

¹⁰ Określenie odrębnego zestawu kategorii rodzajowych dla różnych wartości narzuca istotne ograniczenie, a przyjęcie innych kwalifikacji w nowym podziale prowadzi do wielu wariantów. Zob. Wertz (1977), który podaje 7 oddzielnych kategorii lub Woliński (2001), który proponuje ich nawet 8, ze względu na ilość możliwości morfologicznych.

na to pytanie spór najczęściej dotyczy tego, jak traktować podrodzaje w liczbie mnogiej i pojedynczej oraz ich formy w odmianie przez przypadki, podmioty złożone oraz ich formy z czasownikiem i rzeczowniki pozbawione męskoosobowego pierwiastka (np. to chłopisko) (Corbett 1983).

Jednym z najczęściej spotykanych w społeczności akademickiej podziałem jest ten zaproponowany przez Mańczaka (1956). Wyróżnia on pięć rodzajów gramatycznych: męskoosobowy, męskożywotny, męskonieżywotny, żeński i nijaki (Seretny i Stefańczak 2017, 72-74). Podstawa jego klasyfikacji opierała się na synkretycznych formach biernika z mianownikiem lub dopełniaczem, zarówno liczby pojedynczej, jak i mnogiej. Innym wskaźnikiem rodzaju męskiego w tej klasyfikacji jest końcówka liczby pojedynczej -owie (np. Bogowie) lub -i/-y ze zmiękczonej końcówką spółgłoską, np. agenci, reżyserzy (Pycia 2007, 22). Mańczak wyróżnia cztery podrodzaje w liczbie pojedynczej tj.:

(3) męskożywotny, np.: **tego nowego** ucznia, kota

(4) męskonieżywotny, np.: **ten nowy** but

(5) żeński, np.: **tę nową** uczennicę

(6) nijaki, np.: **to nowe** biurko

i dwa w liczbie mnogiej:

(2.1) męskoosobowy, np.: **tych nowych** uczniów

(2.2) niemęskoosobowy, np.: **te nowe** koty, boty, uczennice, biurka

W efekcie powstaje wcześniej wymienione pięć kategorii rodzajowych. Żywotność odgrywa rolę w liczbie pojedynczej, natomiast znaczenia nie ma osobowość, ponieważ rodzaj męski żywotny nieosobowy i męskoosobowy mają tę samą, wspólną formę.

Istnieje również koncepcja tradycyjna oparta na formach fleksyjnych czasownika oraz przymiotnika tj.:

(1) rodzaj męski, np.: To **był nowy** uczeń/kot/but.

(2) rodzaj żeński, np.: To **była nowa** uczennica.

(3) rodzaj nijaki, np.: To **było nowe** biurko.

(4) rodzaj męskoosobowy, np.: To **byli nowi** uczniowie.

(5) rodzaj niemęskoosobowy, np.: To **były nowe** koty/buty/uczennice/biurka.

Przedstawione koncepcje są jednak niejednolite i ze względu na mnogość możliwości fleksyjnych i nieregularnych odmian rzeczowników oraz przymiotników nie można jednoznacznie stwierdzić, które z ujęć jest najbardziej trafne. Seretny i Stefańczak (2017, 77) piszą, że „rodzaj gramatyczny jest kategorią skłaniającą językoznawców do ustawicznych poszukiwań, weryfikacji istniejących poglądów i ustaleń oraz do dokonywania nowych uściśleń”.

Należy zatem ustalić, które elementy lub kategorie rodzajowości są istotne, aby przeanalizować polszczyznę nieorzekającą o płci. W języku polskim przydawka zazwyczaj zgadza się z rodzajem rzeczownika, z którym są w związku składniowym. Dotyczy to zaimków wskazujących, liczebników i przymiotników. Wszystkie te klasy słów są oznaczone morfologicznie dla odpowiedniego rodzaju gramatycznego (Koniuszaniec i Błaszowska 2003, 261). We współczesnym podziale można kompletnie pominąć kategorię nieżywotną, która odnosi się jedynie do rzeczy. Ważnym punktem wyjściowym lingwistyki genderowej jest badanie i odpowiedzenie na pytanie „jakie elementy językowe odnoszą się do płci desygnowanej osoby?”. Należy zatem zwrócić uwagę na kategorie zaznaczające męskość i żeńskość, które są wariantami osadzonymi w uzusie, oraz poddać analizie, w jakim stopniu można unikać lub kompletnie zniwelować elementy genderujące, aby utworzyć wypowiedzi neutralne pod względem płci. Co ważne, wypowiedzi neutralne pod względem płci nie oznaczają przyjętych w normatywnej polszczyźnie form męskich, często kłócących się z ruchem inkluzywnych form i feminatywów. Uniwersalne używanie form męskich od dawna stanowi centrum debaty na temat seksizmu językowego w języku angielskim i innych językach. Większość języków rodzajowych ilustruje tradycyjną, a nawet preskrytywistyczną, praktykę używania rodzaju męskoosobowego uniwersalnie w odniesieniu do mężczyzn, kobiet jak i osób niebinarnych. Gramatycznie żeńskie rzeczowniki osobowe wydają się być specyficzne tylko dla kobiet (z nielicznymi wyjątkami), podczas gdy gramatycznie męskie rzeczowniki mają szerszy potencjał leksykalny i referencyjny (Hellinger i Bußmann 2003, 9-10). Istotą badań jest

znalezienie form nie naznaczonych typowymi markerami męskości pragmatycznej. Wygląda to nieco inaczej w wypadku słów, które denotują kogoś neutralnie, a ich rodzaj pełni funkcję wyłącznie gramatyczną np.:

(1) **Ten** gość (m) jest **okropną** osobą (ż).

(2) **Tamten** ktoś (m) bardzo mnie **zirytował** (m).

Na podanych przykładach widać, że rodzaj gramatyczny „osoby (ż)” i „kogoś (m)” spełniają pierwszą funkcję rodzajowości i wskazują jakich form fleksyjnych użyć. W obu przypadkach zaimki wskazujące i formy są w pewnym sensie scalone ze swoim słowem. Mimo używania ich w formie męskiej lub żeńskiej nie orzekają o płci. Nie są kategoryzowane jako *rodzaj referencyjny* (ang. *referential gender*), ponieważ nie odnoszą się do płci społecznej określonej jednostki pozajęzykowej. Jednakże, nie zawsze słowa naturalnego rodzaju neutralnego się tak zachowują. Koniuszaniec i Błaszowska (2003, 261-262) pokazują to zjawisko zgodności z rodzajem na słowie „skarżypyta”. Końcówka -a, mogłaby w tym wypadku nakierowywać na rodzaj żeński, lecz gdy „skarżypyta” odnosi się do desygnatu o męskim rodzaju naturalnym, rodzaj gramatyczny będzie wskazany za pomocą innych środków językowych jak zaimki wskazujące.

(3.1) **Ta** skarżypyta (ż)

(3.2) **Ten** skarżypyta (m)

Nic nie stoi na przeszkodzie, by takie słowa jak „niezdara”, „ciamajda”, „gapa” i wspomniane „skarżypyta” byłyby również przypisane do kategorii neutralnej (np. „to skarżypyta”), chociaż aktualnie rzadko można się spotkać z takim wariantem i może wywoływać pewien dysonans w mowie codziennej. W wielu przypadkach rodzaj referencyjny jest trudny do określenia, a nawet może być w konflikcie z rodzajem gramatycznym, jak w rzeczownikach typu „dziecko” czy „człowiek”. W niektórych przypadkach rodzaj gramatyczny bezpośrednio zaprzecza rodzajowi referencyjnemu: rzeczownik „hermafrodyta” jest gramatycznie rodzaju męskiego, ale jest interpretowany jako odnoszący się do kogoś, kto posiada cechy zarówno kobiety, jak i mężczyzny. Rzeczowniki złożone, które zawierają przymiotniki lub imiesłowy modyfikujące, mogą

być nieokreślone pod względem rodzaju, niezależnie od rodzaju gramatycznego, np. grono pedagogiczne lub siła robocza (Koniuszaniec i Błaszowska 2003, 263-264).

Przykładów neutralności, którą praktycznie można wyrazić, ale nie jest ona używana w normatywnej polszczyźnie jest oczywiście znacznie więcej. Jednym z nich może być wspomniana w pierwszym rozdziale odmiana -łom/-łoś, uznana za Radę Języka Polskiego za w pełni poprawną gramatycznie (2003). By dokładnie zbadać problematykę rodzajowości, należy przyjrzeć się, jak jest wyrażana w czasowniku, a forma -łom/-łoś może posłużyć za przykładowy wariant neutralny.

2

2.1 Czasowniki

Rodzaj gramatyczny nie jest wyrażany w czasowniku przez cały czas. Formy tańsze są neutralne płciowo, bez względu na to czy odnoszą się do nadawcy komunikatu czy drugiej lub trzeciej osoby. W czasie przyszłym można zauważyć tylko jeden wariant, w którym zostaje wyrażona płeć i jest to złożona konstrukcja odmienionego przez osoby „być” z czasownikiem w formie przeszłej np. „będziemy robili”. Warianty z „będę robiła/robił/robiło” odnoszą się do konkretnych tożsamości. Jednak w tym przypadku bardzo łatwo uniknąć genderyzacji frazy, używając formy z bezokolicznikiem np. „będziemy robić”. Obie formy mają to samo znaczenie i różni je jedynie zawarta informacja o płci podmiotu. Najwięcej problemów z wyrażeniem neutralnych czasowników może zaistnieć dopiero w czasie przeszłym, trybie przypuszczającym, imiesłowach przymiotnikowych jak i osobliwe formy „powinno” i „winien”. Jednakże, można powiedzieć, że jest to tylko pozorna trudność. W języku polskim istnieje w pełni poprawna oraz trzymająca się transparentnych zasad fleksyjnych forma czasownika -łom/-łoś. Zazwyczaj jest wykorzystywana jedynie w stosunku do niewielu rzeczowników (np. „to dziecko zrobiło”), ale można rzec, że implementacja pozostałych form koniugacyjnych z neutralnym -o- do uzusu jest dość intuicyjna. Wystarczy trzymać się tych samych form co warianty męskie i żeńskie, a w odpowiednie miejsce samogłoski e/a liczby pojedyncze w lub i/y liczby mnogiej wystarczy podłożyć wspomniane „o”. W ten sposób, na przykładzie odmienionego słowa „być”, można uzyskać w pełni neutralne „byłom”, „byłoś”, „było”, „byłośmy”, „byłoście”. Następnie w ten sam sposób można osiągnąć tryb przypuszczającym, który

składa się z odmienionego czasownika przeszłego wraz z odmienioną cząstką -by, dając „byłobym”, „byłobys”, „byłoby”, „byłobyśmy”, „byłobyście”. W 3 formie liczby mnogiej desygnat tej formy jest zawarty w niemęskoosobowym „były/byłyby”. Ze względu na oboczność „l” na „ł” w formie „byli” i „były”, utworzenie formy z -o- nie jest już na tyle podświadome i nakłada się z wariantem „było”.

Co ważne, ostatni wariant fleksyjny ponownie odnosi się do problematyki kolektywnego korzystania z form męskoosobowych np. w przypadku komunikatu w grupie mieszanej lub faktycznego użycia form -łom/-łoś. To, że język polski posiada matrycę do czasownikowego nieorzekania o płci, jest ona wykorzystywana jedynie w stosunku do osoby, która nie przynależy do klasy mężczyzn i kobiet. Wariant ten nie jest używany w taki sam sposób, jak chociażby angielskie *they/them* w liczbie pojedynczej. Według korpusu British National Corpus zebranego w 1998 roku okazało się, że Brytyjczycy, niezależnie od statusu społecznego, wieku, płci czy regionu, częściej używali liczby pojedynczej niż ogólnego „*he*” lub innych opcji (Jürgen 2000, 93-114). Zaimków *they/them* można użyć bez orzekania o płci w stosunku do kogokolwiek, kiedy nie jest znana faktyczna tożsamość płciowa danej osoby. Formy z -o- nie spełniają tej funkcji i w uzusie korzysta się z nich jedynie do osób niebinarnych, które sobie tego życzą. Nawet w stosunku do dziecka, z przynależnym zaimkiem „to”, odnosimy się do jego płci korzystając najczęściej ze standardowych form np. „co robiłeś?” (Rada Języka Polskiego, 2003).

Inkluzywne zwracanie się do grupy osób najczęściej przyjmuje formę zwracania uwagi na to, że grupa jest mieszana. Zazwyczaj w wypowiedź wplata się zaznaczenie, że w grupie są zarówno mężczyźni i kobiety za pomocą form męsko i niemęskoosobowych. Zakładając, że osoby o innej płci są częścią desygnatu w formach niemęskoosobowych można stwierdzić, że jest to wariant trafny dla każdej niemęskiej płci, choć wydłużający tekst tak samo jak ciągle wymienianie podwójnych form rzeczownika np. „Drogie urzędniczki i urzędnicy”.

2.2 Przymiotniki, imiesłowy i liczebniki

W zespole rzeczownik-przymiotnik (oraz rzeczownik-imiesłów przymiotnikowy i rzeczownik-liczebnik) jest tyle analogicznych klas rodzajów, co w szeregu przypadkowych wariantów fleksyjnych przymiotnika, których występowanie jest

przyporządkowane w sposób stały do poszczególnych rzeczowników (Tokarski 2001, 141). Oznacza to, że omawiając możliwości katalogowania grup rodzajowych na podstawie rzeczowników do każdej z nich przyporządkowany jest zbiór przymiotników, imiesłówów i liczebników. Zatem korzystając z tej analogii można omówić je grupowo. W przypadku liczebników warto nadmienić, że liczebniki zbiorowe są w pełni neutralne np. „pięcioro pracujących (osób)”.

Wewnątrz imiesłówów, tylko formy przymiotnikowe prezentują trudność w uściśleniu neutralnego wariantu. Przedstawiając problematykę neutralnych imiesłówów przymiotnikowych biernych można omówić również przymiotniki i liczebniki same w sobie, ponieważ zachowują się w bardzo podobny sposób. Tak jak zostało wspomniane, każdej grupie form przymiotnika, która jest przyporządkowana w sposób stały konkretnym rzeczownikom może zostać przypisana klasa rodzajowa. To samo tyczy się imiesłówów przymiotnikowych biernych. Oczywiście, do wyrażania neutralności najodpowiedniejsza byłaby klasa rodzaju neutralnego, najczęściej zakończona na -e (np. „pierwsze/najlepsze/niepokonane wojownicze”¹¹), czasami nakładająca się z wariantami męskimi (np. (m) „pierwszego/dobrego/niepokonanego nauczyciela” i (n) „pierwszego/dobrego/niepokonanego nauczyciela”).

Imiesłowy przymiotnikowe czynne posiadają trzy możliwe końcówki podzielone ze względu na rodzaj: -ący (męski), -ąca (żeński), -ące (niemęskoosobowe i neutralne). Można spotkać się z opracowaniami twierdzącymi o jednym sufiksie zasadniczym -ąc- i odpowiednim końcówkom przymiotnikowym (Tokarski 2001, 186)¹². Korzystając tylko z zakorzenionych wariantów okazuje się, że w sytuacji tworzenia neutralnego imiesłowu należy korzystać z odpowiednio odmienionej końcówki -ące. Należy dodać, że w liczbie pojedyncze w dopełniaczu i celowniku końcówki fleksyjne pokrywają się z wariantem męskim („wymagającego prezydentcza”, „wymagającemu prezydentczowi”).

Imiesłowy są szczególnie ważne w neutralnej polszczyźnie. Za ich pomocą można opisać konkretną „osobę” lub „kogoś” bez używania genderyzowanego

---

¹¹ Do zobrazowania neutralnych form w użyciu wraz z rzeczownikami posłużono się neutratywami ze strony zaimki.pl/neutratywy

¹² Biorąc pod uwagę nastawienie pracy na rodzajowość i neutralność do analizy imiesłówów posłużył pierwszy wspomniany podział, klasyfikowany w oparciu o rodzaj gramatyczny.

nazewnictwa. Ich dokładne zastosowanie w *osobatywach* zostanie dokładniej przedstawione w dalszej części pracy.

2.3 Rzeczowniki i nazwy zawodów

W dyskursie równości płci bardzo często tematem badań są nazwy zawodów i inne rzeczowniki, które stanowią o danej jednostce. Coraz częstsze używanie feminatywów to widoczny krok w stronę rozbudowy rodzaju gramatycznego o neutralność, zaczynając od włączania szerszej grupy osób do wypowiedzi. Już teraz można zauważyć początki form kompletnie neutralnych. Strona zaimki.pl posiada stale aktualizowany słownik tudzież „zbiór propozycji” podzielony na cztery możliwości: „*neutratywy* (formy zgodne z rodzajem neutralnym), *dukatywy* (formy zgodne z dukaizmami), *osobatywy* (formy neutralne, niewskazujące na płeć) i *iksatywy* (formy neutralne, używające znaków zastępujących).” (zaimki.pl/rzeczowniki n.d.). Wiele z nich nie jest znane przez każdego użytkownika języka i warto przyjrzeć się im bliżej.

Neutratywy to rzeczowniki zakończone na -rze, -cze, -o oraz latynizmy z -um. Są zgodne z zasadami słowotwórstwa polskiego, a część z nich jest używana na co dzień (zaimki.pl/neutratywy n.d.). Jednakże, większość z nich wymagałaby pełnego zaadoptowania nowych matryc odmiany przez użytkowników języka. Na stronie można znaleźć przykładowy sposób deklinacji:

liczba pojedyncza	liczba mnoga
M (kto? co?) to kosmiczne twórcze	M (kto? co?) te kosmiczne twórcza
D (kogo? czego?) tego kosmicznego twórcza	D (kogo? czego?) tych kosmicznych twórczy
C (komu? czemu?) temu kosmicznemu twórczu	C (komu? czemu?) tym kosmicznym twórczom
B (kogo? co?) to kosmiczne twórcze	B (kogo? co?) te kosmiczne twórcza
N (z kim? z czym?) tym kosmicznym twórczem	N (z kim? z czym?) tymi kosmicznymi twórczami
Msc (o kim? o czym?) tym kosmicznym twórczu	Msc (o kim? o czym?) tych kosmicznych twórczach
W (o!) to kosmiczne twórcze	W (o!) te kosmiczne twórcza

Tabela 2.1. Odmiana neutratywu „to kosmiczne twórcze” przez przypadki

(Źródło: <https://zaimki.pl/neutratywy>)

Wewnątrz neutratywów można znaleźć kilka wariantów, podzielonych ze względu na używaną parę zaimków. Zazwyczaj używa się wariantów z zaimkami *ono/jego*, lecz istnieją również przynależne do *ono/jej*, *ono/jeno*, *ono/jenu*:

ono/jego	ono/jej	ono/ jeno	ono/jenu
M pracownicze	M pracownicze	M pracownicze	M pracownicze
D pracownicza	D pracowniczy	D pracownicza	D pracowniku
C pracowniczu	C pracowniczy	C pracowniczu	C pracowniku
B pracownicze	B pracowniczę	B pracownicze	B pracownicze
N pracowniczem	N pracowniczą	N pracowniczem	N pracownikum
Msc pracowniczu	Msc pracowniczy	Msc pracowniczu	Msc pracownikum
W pracownicze	W pracowniczo	W pracownicze	W pracownicze

Tabela 2.2. Odmiana neutratywu „pracownicze” przez przypadki w zależności od przynależnego zaimka
(Źródło: <https://zaimki.pl/neutrattywy>)

Dukatywy początkowo były używane jedynie na mocy *licentia poetica* np. w tłumaczeniach i twórczości literackiej, lecz czasami można się spotkać z nich użyciem wśród osób niebinarnych. Z reguły korzystają z podobnych zasad, co inne rodzaje gramatyczne i zastępują wyznaczającą samogłoskę głoską -u- (zaimki.pl/dukatywy n.d.). Ze względu na kompletnie różną deklinację jak i koniugację, niezaznajomiona osoba może uznać je za nienaturalne.

liczba pojedyncza	liczba mnoga
M (kto? co?) tenu kosmicznu twórcu	M (kto? co?) teny kosmiczny twórcy
D (kogo? czego?) tenu kosmicznenu twórcu	D (kogo? czego?) tych kosmicznych twórcych
C (komu? czemu?) tewu kosmicznewu twórcu	C (komu? czemu?) tym kosmicznym twórcym
B (kogo? co?) tenu kosmicznenu twórcu	B (kogo? co?) tych kosmicznych twórcych
N (z kim? z czym?) tum kosmicznum twórcum	N (z kim? z czym?) tymi kosmicznymi twórcymi
Msc (o kim? o czym?) tum kosmicznum twórcum	Msc (o kim? o czym?) tych kosmicznych twórcych
W (o!) ty kosmicznu twórcu	W (o!) wy kosmiczny twórcy

Tabela 2.3. Odmiana dukatywu „pracownicze” przez przypadki
(Źródło: <https://zaimki.pl/dukatywy>)

Analogiczne do neutratywów ich zastosowanie jest częściowo ograniczone tylko do konkretnej grupy osób i nie są wykorzystywane jako neutralny wariant np. gdy czyjaś płeć nie jest znana.

Osobatywy nie są formami trudnymi do utworzenia i wiele z nich brzmi naturalnie. Są to formy ze słowem „osoba” oraz imiesłowem lub przymiotnikiem. W przeciwieństwie do innych przedstawionych wariantów obejmują one nie tylko desygnowaną klasę osób niebinarnych, ale dotyczą one również wszystkich osób o danej cesze bez względu na płeć. Właśnie z tego względu proponuje się odejście od rzeczowników rodzaju męskiego w odniesieniu do grup osób różnej płci, tzw. generycznego używania rodzaju męskiego i zastąpienie ich wyrażeniami o neutralnej wartości kategorii płci (Gębka-Wolak 2022, 107). Owszem, są to warianty znacząco wydłużające tekst, jednak ze względu na powszechne użycie tychże form w uzusie i kompletną neutralność względem płci można ich używać jako trafną strategię neutralizacji tekstu (Nowakowska i Radzikowska 2022, 6). Frazy takie jak „osoba towarzysząca”, „osoba niebinarna” czy „bliskie osoby” na stałe osadziły się w języku polskim i coraz częściej można spotkać się ze zwrotami takimi jak „drogie osoby studenckie”. Najczęściej dysonans wywołują zwroty do pojedynczych osób, chociażby określając je nazwą zwodów np. „osoba kelnerująca” lub „osoba prezydencka”. Rada Języka Neutralnego (n.d.) zwraca uwagę, że wiele słów, nie tylko „osoba”, opisuje ludzi bez względu na płeć mimo innego rodzaju gramatycznego. Nie zawsze są potrzebne takie słowa jak „osoba rodzicielska”, ponieważ „rodzić”, choć gramatycznie męski, jest neutralny.

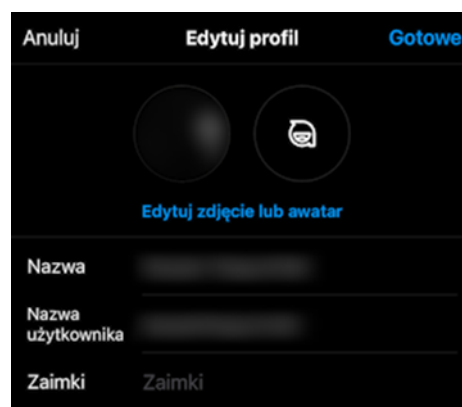
Ostatni wariant wyrażania neutralności wg. Rady Języka Neutralnego to tzw. iksatywy. Są one używane tylko w piśmie, ponieważ są jedynie zapisem graficznym, gdzie nacechowane płciowo końcówki wyrazowe są zastępowane tytułarnym „x” lub innym symbolem zastępczym np. „_” lub „*” (zaimki.pl/iksatywy n.d.). Czasami znaki zastępcze zastępują całą końcówkę desygnacyjną np. „kelnerxx” lub jedynie wskazują możliwość odmiany słowa z nimi scalonego np. „polakx”. W przypadku czasowników zastępują one głoski orzekające o płci np. „widziałxm”. W pełni spełniają swoją funkcję tworząc neutralne wypowiedzi, jednak ze względu na brak wariantów fonetycznych nie można ich wykorzystać w wypowiedziach ustnych. Nowakowska i Radzikowska (2022, 6-7) zwracają jednak uwagę, że z biegiem czasu mogą być coraz częściej wykorzystywane w tekstach pisanych.

Każda z przedstawionych opcji, choć nadal nie zakorzeniła się na stałe w uzusie, jest idealnym przykładem rozwijającej się potrzeby wyrażania neutralności. Występują

liczne pozajęzykowe uwarunkowania tłumaczące, dlatego coraz częściej mówi się o neutralnych wariantach rzeczowników określających ludzi, tak jak ma to miejsce w przypadku feminatywów. Płeć męska jest zdecydowanie faworyzowana w słowotwórstwie. Rzeczowniki osobowe rodzaju żeńskiego i neutralnego często postrzegane są jako derywaty od rodzaju męskiego jako słowa z dodatkowym sufiksem. Wynikiem tych procesów odtwórczych są semantycznie asymetryczne pary słów, przy czym termin żeński zazwyczaj oznacza pewien związek z mężczyzną, podczas gdy termin męski oznacza niezależną osobę płci męskiej lub przedstawiciela jakiegoś zawodu lub funkcji (Koniuszaniec i Błaszowska 2003, 264). Zatem można stwierdzić, że w polszczyźnie istnieją luki leksykalne w zakresie słowotwórstwa nazw zawodów wykonywanych przez osoby niebinarne oraz kobiety. Wszelkie próby wytworzenia neutralnych form są spowodowane właśnie tymi okolicznościami.

2.4 Zaimki

Zaimki osobowe stały się szczególnie istotne dla lingwistyki genderowej. Popularność dyskursu przyszła przede wszystkim z krajów anglojęzycznych, gdzie do wyrażania własnej płci w języku w dużej mierze wystarcza korzystanie z odpowiednich zaimków. Dla anglojęzycznych (i nie tylko) osób LGBTQ+ ważne jest, jakich zaimków użyć dla danej osoby, jak używać zaimków w różnych kontekstach oraz aby zachować elastyczność jako integralny element procesu uczenia się, jeśli chodzi o właściwe użycie zaimków (Brown et al. 2020). Coraz częściej można spotkać się z praktyką pytania o zaimki lub dodawania ich do profili społecznościowych. Na platformach takich jak Instagram czy Discord istnieją dedykowane pola do wpisania swoich zaimków.

Rys. 2.1. Ekran edycji profilu serwisu Instagram, na którym można wpisać preferowane zaimki.

W Polsce również zaczęto korzystać z takiego rozwiązania. W przypadku języka polskiego wskazywanie preferowanych zaimków nie ogranicza się tylko do nich samych jako części mowy, ale wskazuje ogólnie, z jakich form korzysta dana osoba. W pewnym sensie „zaimki” nie są tutaj jedynie zaimkami. Stanowią również konkretny preferowany sposób zwracania się do kogoś, używając szeregu innych form fleksyjnych polszczyzny. Zaznaczenie, że ktoś preferuje zaimki „ona/jej” oznacza preferencję do bycia określaną za pomocą rodzaju żeńskiego, feminatywów itd. W takim systemie można również zaznaczyć obojętność lub dowolność względem form np. „on/ono” wskazywałoby na przewagę form neutralnych i męskich u danej osoby i wykluczenie form żeńskich. Należy dodać, że ze względu na odmianę w polszczyźnie takich form jest więcej (on, jego, mu, go itd.), lecz zazwyczaj do zaprezentowania preferowanych form używa się tylko mianownika (zaimka osobowego) i zaimka dzierżawczego.

Zaimki są o tyle ważne, iż zastępują m.in. rzeczowniki, a więc również osobę. Dlatego tak ważne dla wielu osób, by ich forma zgadzała się z desygнатem. Można je podzielić na takie które są w pełni normatywne w języku polskim, zaimki mieszane oraz neologiczne formy, nie osadzone w codziennym języku. Jedynym niebinarnym wariantem osadzonym w polszczyźnie jest „ono/jego”, lecz nie jest on neutralny płciowo i nie korzysta się z niego w stosunku do osoby, której płci nie znamy. Dla wielu użytkowników języka jest uważany za dehumanizujący i infantylny (zaimki.pl/zaimki n.d.) (Rada Języka Polskiego, 2003). Zaimek ten jest w pełni poprawny gramatycznie i prócz negatywnych konotacji w sferze semantycznej, które oczywiście z biegiem czasu mogą się zmienić, nic nie stoi na przeszkodzie, by go stosować.

Ze względu na to, że większa część wariantu „ono/jego” jest tożsama z formami męskimi (jego, go, niego, mu, jemu itd.) czasami można się spotkać z sytuacją, gdzie zaimek „ono” jest mieszany z żeńskimi zaimkami np.:

(1) „Widziałem **ją** (ż) tam. Akurat **ono** (n) tam było”.

Istnieją też warianty używające zaimków w liczbie mnogiej, na kształt angielskiego „*they/them*”. Takie formy również nie są w pełni neutralne, ponieważ forma trzeciej osoby w języku polskim może być męsko lub niemęskoosobowa, co widać na poniższym przykładzie:

(2) „Widziałem **ich** (mo) tam. Akurat **ono** (n) tam było”.

Takie strategie są nowe i mimo modyfikacji mieszających różnorodnej formy można stwierdzić, że tworzą zupełnie nowy wariant nietożsamy z którąkolwiek z płci. Ma to na celu oddalić od siebie pierwiastek męski, jednocześnie przyjmując neutralne formy, kiedy istnieje taka możliwość.

Czasami formy z „ono” łączą się również z neologicznymi zaimkami, utworzonymi specjalnie, aby zająć miejsce zaimków wykorzystywanych przeważnie względem mężczyzn i kobiet. Strona Rada Języka Neutralnego podaje takie pary zaimków jak „ono/jeno”, „ono/jejgo” czy „ono/jenu”. Najbardziej skrajnymi formami neologicznymi są te, które zostały utworzone kompletnie na nowo, aby wypełnić lukę leksykalną. Można tutaj przywołać formy związane z dukatywami, jak np. „onu/jenu” lub tzw. *neozaimki*, czyli zestaw zaimków w trzeciej osobie liczby pojedynczej stworzony z zamiarem wprowadzenia neutralnego wariantu. Neozaimki nie mają charakteru normatywnego i nie są używane w sferze oficjalnej. Jako przykład Rada Języka Neutralnego podaje chociażby „vono/vego” i „ono/eno” (zaimki.pl/zaimki n.d.), lecz takich form może pojawić się znacznie więcej zważywszy na wzrastające zainteresowanie nimi na przestrzeni ostatnich kilku lat wśród społeczności LGBTQ+ (McGaughey 2020).

Analiza zaimków neutralnych zawsze musi być związana z ich stanem fleksyjnym. W języku polskim istnieje znacznie więcej reguł stanowiących rodzaj niż w języku angielskim. Wprowadzanie nowych form zaimków osobowych jest wielowymiarowe i wymaga dokładnej systematyki możliwych przypadków ich użycia, tak, jak robi to zespół strony zaimki.pl. Należy pamiętać, że zaimki to jedynie niewielka część rodzajowości w języku polskim, a normalizowanie neutralności w polszczyźnie nie kończy się tylko na nich.

2.5 Grzeczność językowa a rodzajowość

Grzeczność językowa jest nieodłącznie związana z rodzajowością języka polskiego. Wszelkie sposoby adresowania rozmówcy, stosowanie tytułów lub formułowanie pytań wobec nieznanym ma podłoże u tego, że znamy tożsamość płciową odbierającej komunikat. Zważając na temat tejże pracy, wszelkie rozważania dotyczące neutralności języka polskiego będą skupione na aktach komunikacyjnych w sferze publicznej języka. Zostaną zbadane sytuacje, w których dana osoba wchodzi w interakcję z konkretną

instytucją, zdystansowanym elementem ładu społecznego, w którym występują ustalone praktyki językowe. Dogłębna analiza tekstów sfery publicznej zostanie przeprowadzona w następnym rozdziale, jednak wcześniej wymagają one wprowadzenia tła teoretycznego dla przedstawionych zagadnień.

Kluczową koncepcją leżącą u podstaw wszystkich tych zagadnień jest *uprzejmość* lub *grzeczność*, czyli troska mówiącego o adresatów, aby komunikacja między nimi przebiegała płynnie. Kazimierz Ożóg charakteryzuje uprzejmość jako: „system społecznie zaaprobowanych i powszechnie przyjętych norm określających kulturalny sposób zachowania (także i werbalnego) członków danej grupy w kontaktach między sobą” (Ożóg 1992, 51). W większości ta grupa to cały naród, który na przestrzeni wieków rozwinął uprzejme i odpowiednie zachowanie. Grzeczność jest realizowana za pomocą różnych środków werbalnych i niewerbalnych, lecz na potrzeby tejże pracy analizie zostanie poddany aspekt werbalny, zwana też *grzecznością językową* (Ide i Yoshida 2017), która urzeczywistniana jest przez wzorce językowe zwane *etykietą językową*. Odnosi się ona do społecznie akceptowanego modelu grzeczności. Jest tu ogólnie rozumiana jako zespół strategii językowego zachowania grzecznościowego, przypisanych zazwyczaj do konkretnych pragmatycznych sytuacji przyjętych w danej społeczności (Marcjanik 1992). Badając związek między stylami mówienia i kulturą, można pogłębić ich wzajemne powiązania. Jako że społeczeństwo tworzy, przekształca i modyfikuje wzorce kulturowe jest ono blisko związane z istniejącymi wzorcami uprzejmości. Tak więc etykieta językowa jest wyrażaniem idei kulturowych określonej grupy społecznej w sferze grzeczności (Wójciuk 2013, 9-10).

Do uprzejmości językowej można podejść poprzez badanie użycia języka i wyrażen językowych. Pierwotną formę teorii grzeczności oraz jej terminologię zawdzięcza się Robin Lakoff (1973) oraz nieco późniejszym badaniom Penelope Brown i Roberta Levinsona (1987). Koncentruje się ona na pojęciu uprzejmości rozumianej jako dążenie do zadośćuczynienia za naruszenie czyjejs godności lub skutecznego domagania się pozytywnych wartości społecznych w interakcjach międzyludzkich. Teoria odnosi się do socjologicznej koncepcji „twarzy” (ang. *face*) rozumianej jako godność danej osoby, którą wprowadził Erving Goffman (Henningsen 2017). Uprzejmość jest zatem odpowiedzią na złagodzenie lub uniknięcie aktów zagrażających twarzy, takich jak prośby lub obelgi.

Interakcje społeczne wymagają współpracy wszystkich uczestników komunikatu w celu zachowania twarzy każdego - to znaczy zachowania równoczesnych pragnień wszystkich, by być lubianym i autonomicznym. W ten sposób rozwijają się strategie uprzejmości, aby negocjować te interakcje i osiągać najkorzystniejsze wyniki. Opierając się na koncepcji twarzy i przekonaniu, że wszyscy ludzie ją dzielą, Brown i Levinson (1987) przedstawiają dwa rodzaje mechanizmów uprzejmości: pozytywne i negatywne. Pozytywne pragnienia twarzy to te, które odnoszą się do potrzeby aprobaty lub nawiązania współpracy i są zaspokajane przez wyrażanie solidarności i przynależności lub pokazywanie, że mówca jest świadomy zainteresowań i potrzeb słuchacza. Mają na celu uniknięcie urazy poprzez podkreślenie życzliwości i przyjazności (ang. *friendliness*). Negatywne mają związek z potrzebą unikania przeszkód, presji lub przymusu. Zakładają, że mówca będzie narzucał się słuchaczowi. Kiedy próbuje się uniknąć narzucania ze strony mówcy, zmniejsza się ryzyko na urazę twarzy słuchacza. Typowym przykładem strategii negatywnej jest stosowanie pytań, niebezpośrednich zwrotów, przypuszczeń lub wyrażanie pokory i skruchy.

Na tej samej płaszczyźnie, w jakiej istnieją strategie uprzejmości, Brown i Levinson proponują podział na *akty zagrażające twarzy* (ang. *face-threatening acts*) (Brown i Levinson 1987). Są to sytuacje, które z natury niszczą twarz adresata lub mówiącego, działając wbrew pragnieniom drugiej osoby. Można powiedzieć, że są to akty, którym zapobiegają strategie uprzejmości. Wyrażają negatywną ocenę twarzy lub jej elementów. Mówiący bezpośrednio lub pośrednio wskazuje, że nie podoba mu się jakiś aspekt cech osobistych słuchacza. Inaczej mówiąc, nadawca błędnie identyfikuje adresata, w pewnym sensie go poniżając, co może nastąpić celowo lub przypadkowo. Jako że akty zagrażające twarzy często odnoszą się do niepoprawnych tytułów lub terminów adresowych concept ten wpasowuje się w rozważania nad relacją płéć-język, ponieważ może wystąpić w formie np. misgenderingu. Płéć jest jedną ze zmiennych wpływających na interpretacje i pewną produkcję grzeczności językowej. Osoba przejawia poziom uprzejmości poprzez styl językowy, którym się posługuje (Mills 2003).

Grzeczność i wszelkie wzorce z niej wynikające, są zakorzenione w kulturze. Zatem korzystając z wielu definicji i ogólnego rozumienia kultury (zob. Benedict 1934, Tylor 1871) można wywnioskować, że są nabyte przez człowieka jako członka

społeczeństwa. Marcjanik pisze o grzeczności językowej jako grze, przyswojonej od czasów dzieciństwa w procesie przejmowania języka, wzorców i wartości (Marcjanik 2006). Autorka nawiązuje do zbioru „reakcji na określone bodźce sytuacyjne. Obserwacja zachowań dorosłych członków rodziny oraz udzielane przez nich wskazówki uczą dziecko, jak ma się zachować w konkretnych sytuacjach: przy stole, podczas wizyty zaproszonych gości, gdy dostanie prezent, gdy umrze ktoś z rodziny itd.” (Marcjanik 2006, 284). Grzecznym zachowaniem rządzi nadrzędna zasada „nie wypada nie...”. Jego akceptacja przez jednostki jest uzasadniona względami społecznymi, troską o poszanowanie twarzy partnera. Tak zdefiniowana etykieta obejmuje zarówno mówienie między sobą (bezpośrednio lub pośrednio), jak i o osobie trzeciej, stosując zarówno pozytywne, jak i negatywne strategie uprzejmości (Marcjanik 1992, 28). Każde z tych wzorców jest skonwencjonalizowane i ma motywację historyczno-obyczajową, gdyż każdy rodzimy użytkownik języka zna je i posługuje się nimi mechanicznie. Są dla niego oczywiste, ponieważ przyswoił je w procesie socjalizacji i nauki swojego języka (Kita 2016, 195). Dotyczy to chociażby tego, jak postępować względem mężczyzn i kobiet. Kita uważa również, że grzeczności da się nauczyć na późniejszych etapach życia za pomocą chociażby poradników, literatury pięknej, słowników oraz w trakcie przyswajania nowego języka obcego (Kita 2016, 209). Ciężko jednoznacznie stwierdzić, jak zmiany na tle strategii grzecznościowych w kontekście orzekania o płci nadawcy i odbiorcy zostałyby zaakceptowane przez społeczeństwo, zwłaszcza, gdyby były wprowadzone radykalnie. Nie można jednak zaprzeczyć, że przemiany w sferze etykiety miały i mają miejsce. Skudrzyk pisze o stałym upraszczaniu się form, zwłaszcza na wzór zachodni i ciągłej ewolucji etykiety (Skudrzyk 2007). Autorka powołuje się również na prace Ożoga, który kładzie nacisk na wpływ globalizacji i komputeryzacji grzeczności, chociaż sam uważa, że aktualny stan etykiety jest przykładem grzeczności „... minimalnej, uproszczonej, pozbawionej wielu treści, zwłaszcza tych świadczących o pozytywnym, życzliwym nastawieniu partnera komunikacji” (Ożóg 2007, 80).

Warto również nadmienić, że często obszar badań nad zmianami wewnątrz grzeczności językowej jest skupiony na tzw. *awansie potoczności* (Skudrzyk 2007, 112) i zazwyczaj w publikacjach nie jest rozpatrywana sfera neutralizacji języka. Zwykle mamy do czynienia z dwoma typami sytuacji pragmatycznej: interakcji z kimś z naszego kręgu lub spoza niego. W obu przypadkach użytkownicy polszczyzny stosują

różniące się struktury językowe w zależności od statusu, pozycji, wieku i płci. Coraz częściej można się spotkać z sytuacją, w której potoczne formy językowe są używane nawet do osób starszych czy nieznanym, a zmienne mają mniej znaczenia. Jest to w pewnym sensie zachodni trend prostego języka (ang. *plain language*), który ma na celu jak najszybsze i jak najprostsze przyswojenie informacji przez odbiorcę.

Jednym z istotnych elementów wyrażania grzeczności jest oczywiście ustosunkowanie się względem tożsamość płciowa jednostki. Bezpośrednie zwracanie się do kogoś w sytuacji pragmatycznej wymagającej zachowania etykiety językowej najczęściej zawiera środki językowe nazywające adresata komunikatu. Można tutaj wymienić często używane oficjalne tytuły naukowe np. „doktor”, „magistra”, „Pani inżynier”, wyrażenia grzecznościowe „pan”, „pani” i „państwo” lub wiele innych tytułów honorowych np. „cesarz”. Każdy z nich będzie następnie dyktował rodzaj gramatyczny przyległych części zdania, lecz nie zawsze jest to jednolity mechanizm. Wśród użytkowników języka używanie żeńskich nazw tytułarnych nadal nie jest w pełni powszechne. Gdy rezygnuje się z użycia feminatywów na rzecz form męskich lub męskich ze słowem „pani”, można zauważyć dwie możliwości, gdzie nie rodzaj gramatyczny a rodzaj naturalny określa rodzajowość reszty zdania. Przykładowo, w takiej sytuacji fraza „doktor Nowak” wymaga pozajęzykowej informacji, ponieważ ściśle narzędzie językowe same w sobie nie wystarczają by wskazać odpowiedni rodzaj gramatyczny. Dlatego też czasami można spotkać się z wariantami „pani doktor” lub feminatywami takimi jak „doktora” czy „doktorka”¹³. Taką niejednoznaczność można również zauważyć w języku neutralnym.

W uzusie nie istnieją w pełni neutralne i jednolite formy zwracania się do osób niebinarnych lub do każdego bez względu na płeć. Rada Języka neutralnego podaje szereg neologicznych form np. „pano”, „pań” lub „panie”, które wraz z rodzajem neutralnym mogą posłużyć jako sposób zwracania się do osób niebinarnych. Owszem, wyraz „państwo” w rodzaju neutralnym jest używany powszechnie do grupy osób, lecz zazwyczaj łączy się go z męskoosobowymi formami w liczbie mnogiej np. „Państwo Kowalscy byli bardzo mili” i „Czy już obronili Państwo pracę dyplomową?”.

---

¹³ Okoliczności stosowania feminatywów nie ograniczają się tylko do wskazanej językowej dwuznaczności. Istnieje więcej pozajęzykowych powodów ich użycia (zob. Parlament Europejski 2018 www.europarl.europa.eu/cmsdata/187107/GNL_Guidelines_PL-original.pdf [dostęp 01-08-2023], Rada Języka Polskiego 2019 rjp.pan.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=1861:stanowisko-rjp-w-sprawie-zenskich-form-nazw-zawodow-i-tytulow [dostęp 01-08-2023].)

O ile tytuły honorowe w pewnym sensie potrzebowałyby konkretnych desygnatów do wytworzenia form neutralnych i utarcia ich w codziennym języku (rzadko słyszy się o niebinarnych osoba w rodzinach królewskich czy wśród przywódców państw) to wygląda to nieco inaczej w przypadku tytułów naukowych. Wcześniej zostało wspomniana łatwość z jaką można tworzyć osobatywy oraz ich coraz powszechniejsze użycie, jednakże niełatwo znaleźć informacje o ich użyciu w formie neutralnego tytułu. Poza prostymi zwrotami takimi jak „Drogie osoby doktorskie...” można jedynie spekulować, jak ich zastosowanie wyglądałoby bezpośrednio wobec jednej osoby. Taka sama sytuacja dotyczy innych wariantów neutralnych, którymi posługują się osoby niebinarne.

Nie sposób przedstawić każde możliwe sposoby wyrażania płci wewnątrz polszczyzny lub wszystkie warianty potencjalne. Rodzajowość języka polskiego jest wielowymiarowa, a mechanizmy językowej neutralności płciowej zmieniają się bardzo dynamicznie. Zakładając, że takie formy staną się jeszcze bardziej uniwersalne należy się zastanowić, jak neutralność może być zaaplikowana do publicznej sfery komunikacji i jaki może przybrać kształt w powszechnym języku.

3. BADANIE NEUTRALNOŚCI JĘZYKA SFERY PUBLICZNEJ

3.1 Język sfery publicznej

Sfera publiczna według Jürgena Habermasa (1991) to obszar życia społecznego, w którym jednostki mogą się spotykać, aby swobodnie omawiać i identyfikować problemy publiczne, a poprzez tę dyskusję wpływać na działania polityczne. „Publiczne” oznacza tutaj „dotycząca narodu lub ludzi jako całości”. Taka dyskusja toczy się głównie za pośrednictwem środków masowego przekazu, ale także podczas spotkań lub za pośrednictwem mediów społecznościowych, publikacji akademickich i dokumentów programowych rządu. Każde z tych miejsc komunikatu można oddzielnie przeanalizować pod względem językowym, ponieważ każde z nich jest obszarem uniwersalnym, odseparowanym od „prywatności”, dostępnym dla osób spoza sfery osobistej.

Szczególnie istotna będzie tutaj kwestia *języka urzędowego*, zawartego w dokumentach, podaniach, formularze itd. oraz w bezpośrednim kontakcie z osobą urzędującą i zajmującą się sprawami osób obywatelskich. Język ten jest oficjalny, nie-specjalistyczny i znacznie mniej podatny na wszelkie innowacje i nowe formy językowe. Zawiera w sobie wzorce *kultury politycznej*, które określają, w jaki sposób można i jak należy postępować w życiu politycznym. Wzrastające obecnie tendencje i preskrytywistyczne działania mają swoje źródło w procesie demokratyzacji współczesnych społeczeństw, a także rozpowszechnianiu się wartości charakterystycznych dla zachodniej cywilizacji, takich jak tolerancja, równouprawnienie i równość oraz swobodny przepływ osób i towarów. W nowym kontekście społeczno-kulturowym tradycyjne metody komunikacji (w tym różnice w sposobach wyrażania się, style oraz język) są uważane za niezadowalające, a nawet nieakceptowalne. Przykładem omawianych tendencji jest chociażby *prosty język*. Jest to praktyczna i powszechna idea, która pomaga w skutecznej komunikacji między urzędami a obywatelami oraz firmami a klientami. Rok 2012 był kluczowy w rozwoju prostego języka w Polsce. W tym czasie ogłoszono kampanię społeczną o nazwie "Język urzędowy przyjazny obywatelom", a także odbył się „I Kongres Języka

Urzędowego”¹⁴. Te wydarzenia miały istotny wpływ na promowanie prostego języka i zachęcanie urzędów do komunikacji bardziej zrozumiałym dla obywateli. Przez lata pojawiło się wiele inicjatyw, które zachęcały urzędy i firmy do używania prostszego języka w swoich komunikatach. Jednym z elementów strategii „*plain language*” (lub zupełnie innym zasobem strategii działającym równolegle) jest język równościowy, który odnosi się do kwestii płci. Podobne innowacje w komunikacji są wprowadzane w celu eliminacji dyskryminacji ze względu na rasę, wiek i niepełnosprawność.

Na wstępie należy odnieść się do przedstawionego zjawiska w języku polskim. Obecnie wszelkie dyrektywy, szablony i opracowania, które pokazują, jak powinien wyglądać optymalny język urzędowy, odnoszą się jedynie do zasad prostego języka lub etyki urzędowej. Przyjmują formę wskazywania odpowiednich zasad stylistycznych za pomocą szkoleń i podręczników skierowanych do osób pracujących w służbie cywilnej¹⁵. W zakładce o serwisie służby cywilnej na stronie gov.pl nie można znaleźć informacji dotyczących bezpośrednio języka neutralnego czy nawet języka inkluzywnego. Wśród przedstawionych zasad można znaleźć podpunkty odnoszące się do poszanowania jednostki lub tego, by zwracać się do ludzi używając form osobowych, lecz doszukiwanie się jakiegokolwiek nawiązania do aspektów języka równości płciowej wydaje się bezcelowe, gdyż w tekście brakuje konkretnych wskazówek lub odniesień w tym kontekście.

Skoro znaczna większość zasad ma związek przede wszystkim z językiem prostym warto zwrócić uwagę na to, jak współdziałają one z językiem inkluzywnym. Większość z nich stanowi o języku przejrzystym, niewymagającym znajomości specjalistycznego słownictwa, stosowaniu wypowiedzi krótkich i nieskomplikowanych. Często można się spotkać z informacją, aby unikać strony biernej, imiesłowów i form bezosobowych. Każda z nich jest powiązana z językiem neutralnym, jednak w wielu przypadkach można je uznać za stosowne i zrozumiałe. Dla przykładu, korzystanie z osobatywów z imiesłowami stanowi o dwuczłonowej frazie zastępującej nazwy zawodów (np. „osoba

---

¹⁴ <https://rjp.pan.pl/?view=article&id=1390:ojczysty-dodaj-do-ulubionych107&catid=32> (dostęp 01.09.2023)

¹⁵ Omawiane materiały edukacyjne dotyczące przedstawionych zabiegów stylistycznych zostały znalezione na stronach <https://www.gov.pl/web/sluzbacywilna/etyka-w-urzedzie>, <https://www.gov.pl/web/sluzbacywilna/prosty-jezyk> oraz <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/promocja/prosto-o-funduszach-europejskich> (dostęp 03.09.2023). Z pewnością można spotkać się z większą ilością podręczników i opracowań, jednakże pokazane środki edukacyjne są rekomendowane na stronach rządu oraz unii i stanowią prawdopodobnie najbardziej dostępny zbiór dla osób pracujących w służbie cywilnej.

gotująca” zamiast „kucharz” lub „kucharka”), niekoniecznie wpływając na strukturę zdania, tak jak pokazuje to Piekot, Zarzeczny i Moroń (2017, 258) w swojej standaryzacji języka urzędowego: „(PRZED) Prawo jazdy będzie gotowe najpóźniej po 9 dniach roboczych licząc od dnia, w którym urząd dostał potwierdzenie opłaty za prawo jazdy. (PO) Prawo jazdy będzie gotowe najpóźniej 10 dni roboczych od dnia, w którym urząd dostał potwierdzenie opłaty”. Sytuacja może być problematyczna w wypadku, gdy aby nie orzekać o płci adresata osoba urzędnicza chciałaby korzystać z form bezosobowych i formy biernej. W opracowaniu i na stronie gov.pl zasugerowano, by takich form unikać, ponieważ należy zwracać się do obywateli bezpośrednio, gdyż inne warianty są znacznie mniej zrozumiałe. Nie ma w nich jednak informacji o tym, jak zwracać się w sposób neutralny płciowo lub zważając na tożsamości niebinarne.

3.2 „Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2021” jako materiał badawczy

W niniejszym podrozdziale pracy zostanie przeanalizowany potencjał "Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2021"¹⁶ jako cennego materiału badawczego w kontekście polskiego języka neutralnego płciowo w sferze publicznej. Spis ten stanowi źródło danych lingwistycznych o ogromnym znaczeniu, umożliwiające analizę wprowadzenia języka neutralnego płciowo w Polsce. Zostanie rozważone, dlaczego spis powszechny warto uznać za istotny zbiór danych w kontekście tej tematyki.

Przed szczegółową analizą danych ze spisu ludności, ważne jest, aby zrozumieć tło kulturowe i społeczne, które skłoniło do podjęcia tych kwestii oraz wyznaczyło cele badawcze analizy danych spisowych. Przede wszystkim, spis powszechny jest reprezentatywnym przykładem materiału, który w języku urzędowym gromadzi dane na temat obywateli. Jego forma elektroniczna odzwierciedla współczesne trendy administracji publicznej, a także stanowi obszar, w którym można analizować neutralność języka w kontekście narzędzi internetowych. Większość ankietowanych wypełniała spis metodą CAWI tj. samospisu internetowego. Jedynie osoby wykluczone cyfrowo lub osoby, które nie wypełniły samospisu na czas były kontaktowane telefonicznie lub bezpośrednio, aby przekazać swoje dane. Ponadto, spis powszechny jest skierowany do wszystkich obywateli, co oznacza, że reprezentuje całokształt

---

¹⁶ Wykaz pytań z formularza pochodzi ze strony <https://spis.gov.pl/lista-pytan-w-nsp-2021/> (dostęp 11.09.2022).

różnorodności społecznej. Właśnie ta różnorodność jest istotnym elementem badania neutralnego języka, ponieważ pozwala analizować, jakie wyzwania i potrzeby związane z płcią oraz innymi cechami osobowymi stawiane są przed instytucjami publicznymi. Pytania zawarte w materiale źródłowym dotyczą także doświadczeń i cech osobowych, takich jak płeć czy stan cywilny. Te pytania wymagają zastosowania form językowych, które mogą być nacechowane płciowo lub obciążone stereotypami. Przegląd tychże pytań pozwoli zrozumieć, jakie konkretnie aspekty języka używanego w sferze publicznej mogą być problematyczne i wymagające uwagi lub tego, jak wpływają na zrozumienie języka czy wydłużenie wypowiedzi.

W tekście znajduje się zróżnicowany materiał językowy w kwestii wyrażania płci adresata. Pytania o dane osobowe lub przeszłe wydarzenia, zawierające formy grzecznościowe mogą wiązać się z koniecznością zastosowania różnych form części mowy zależnie od płci respondentów oraz mogą natrafić na luki leksykalne względem słów rzadko używanych lub z małą ilością desygnatów¹⁷. Przyglądając się tym pytaniom, można zbadać, w jaki sposób język administracji publicznej odnosi się do aspektów związanych z życiem osobistym i społecznym obywateli, co ma kluczowe znaczenie w kontekście inkluzywnego języka.

Co ważne, spis powszechny jest najbardziej aktualnym źródłem danych demograficznych, co pozwala na badanie ewolucji języka urzędowego i jego dostosowywania do zmieniających się potrzeb społeczeństwa. Wykorzystanie go jako materiału badawczego jest więc uzasadnione, aby zrozumieć, w jaki sposób państwo podejmuje wysiłki w celu wprowadzenia neutralności języka w kontekście danych demograficznych i społecznych. 98,4% obywateli zadeklarowało, że językiem kontaktów domowych jest język polski, a dla 94,3% uczestników spisu jest to jedyny język, którego używają w domu (GUS, 2023). Powszechność języka polskiego na terytorium Polski obrazuje na jaką skalę spis ludności powinien być dostosowany dla każdego.

Warto także podkreślić, że spis ludności mógłby umożliwić wybór wariantu płci, w tym płci neutralnej, zważywszy na to, że jest materiałem elektronicznym. Początkowa

---

¹⁷ np. „wdowiec (m)” i „wdowa (ż)” nie posiadają powszechnej formy neutralnej. Administracja „Słownika Neutralitywów Języka Polskiego” na postawione pytanie zaproponowała „osoba wdowia” lub „osoba owdowiała”. Na stronie <https://zaimki.pl/neutralitywy> (dostęp 12.09.2023) pojawia się neutraltyw „wdowcze (n)”.

faza kwestionariusza pozwala wybrać swoją płeć¹⁸. Dodatkowa, zaprogramowana możliwość na zmianę formy kwestionariusza można by uznać za inkluzywny charakter formularza. To istotne z punktu widzenia badania sposobu, w jaki państwo uwzględnia różnorodność płciową w komunikacji publicznej, jak technologia wpływa na kształtowanie neutralności językowej w sferze publicznej oraz jakie narzędzia mogą być wykorzystane do promowania neutralności językowej w sieci.

3.3 Metodologia badań własnych

W tym rozdziale zostaną opisane metodologiczne założenia badań własnych. Opis poszczególnych działań badawczych określa strukturę procesu badawczego oraz wskazuje etapy od sformułowania przedmiotu, celów i problemu badawczego, a jego wynikiem jest określony obraz badanej rzeczywistości oraz, tak jak w tym przypadku, prognozyka danego obszaru języka.

Przedmiotem badań tejże pracy są metody wyrażania rodzaju neutralnego na płęć oraz języka orzekającego o tożsamości płciowej osób spoza dychotomii kobiety-mężczyźni oraz możliwości implementacji takiego języka w szerokiej grupie użytkowników języka polskiego na przykładzie formularza „Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2021”. Kwestionariusz nie jest jedynie reprezentacją języka używanego w podobnych tekstach, ale również przykładem ogółu języka polskiego, który istnieje w oficjalnych sytuacjach pragmatycznych. Jest zatem tekstem uniwersalnym dla każdej osoby płynnie posługującej się językiem polskim. Należy jednak zaznaczyć, że zebrany materiał nie obejmuje całego języka sfery publicznej, a jest jego przykładem.

Celem pracy jest zbadanie, jakie strategie i warianty można zastosować w języku oficjalnym oraz w jakim stopniu są one zrozumiałe i klarowne dla odbiorcy, który mógłby nie być obeznany z językiem neutralnym. Podczas analizy istotnym elementem będzie nie tylko oryginalna treść spisu, ale również jej przekład na polski język neutralny zawierający przedstawione w rozdziale drugim propozycje ekspresji neutralności płciowej. Jednakże, należy pamiętać, że przekształcone wersje tekstu będą jedynie sztucznymi możliwościami na wyrażenie neutralności, opartymi o zebrane

---

¹⁸ Nie można stwierdzić czy w 2021 roku istniał wybór płci, czy też zakładka „płeć” była polem wpisowym. Na stronie <https://spis.gov.pl/lista-pytan-w-nsp-2021/> (dostęp 11.09.2022) istnieje jedynie informacja, że pytanie o płeć miało miejsce.

zasoby języka neutralnego, ponieważ obecnie nie można się spotkać ze spisem ludności zawierającym takie strategie. Zważywszy na przedstawioną problematykę, jakościowa analiza materiału pozwoli określić czy w języku polskim istnieją przeszkody do stosowania neutralnych płciowo form językowych oraz w jaki sposób można wprowadzić i praktykować inkluzywny język w sferze publicznej. Wyniki analizy będą miały również charakter wytycznych, tak jak ma to miejsce w strategiach *plain language*.

3.4 Podział własny języka neutralnego

Przed podejściem do analizy istotne jest stworzenie kategorii, które pozwolą usystematyzować sposoby wyrażania neutralności i inkluzywności. Pozwoli to nie tylko zbadać je jakościowo pod względem zrozumienia i ewentualnych problemów, które można napotkać, ale również sprawdzić, jak przedstawiony zbiór zachowuje się w faktycznym tekście np. czy zdanie znacząco się nie wydłuża. Zasadniczo można wyodrębnić trzy językowe klasy kategorii płci zawierające neutralność, które mają znaczenie w praktycznym używaniu neutralnego języka polskiego:

- (K1) Neutralne wobec każdego; zrozumiałe przez użytkowników języka
- (K2) Desygnujące „trzecią płć”; związane z tożsamościami niebinarnymi,
- (K3) Generatywne, zamiennie męskie i żeńskie lub preferowane formy normatywne*.

Omawiana propozycja opiera się na założeniu, że rzeczywistość pozajęzykowa nazywana jest odrębnie od binarnego podejścia do płci. Aby osiągnąć ten cel, przyjęto szereg rozwiązań dotyczących gramatycznych kategorii rodzaju i semantycznych kategorii rodzaju. *Kategoria trzecia*, mimo tego, że zawiera w sobie większość z preferowanych form¹⁹, nie jest w pełni inkluzywna dla każdej z osób i często osoby niebinarne z niej rezygnują. Jest ona również zawarta w strategii neutralności „Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2021” i wchodzi w konflikt z założeniami języka neutralnego. Można ją zatem traktować jako grupę strategii oraz wyrażen dążących do uobecnienia każdego wariantu płci, choć nie spełnia tej funkcji w

---

¹⁹ Wg „Niebinarnego Spisu Powszechnego 2022” (zob. <https://zaimki.pl/blog/spis-2022>) [dostęp 20.09.2023] 61,80% osób niebinarnych wobec siebie używa w mowie rodzaju męskiego, 48,60% rodzaju żeńskiego, 18,40% rodzaju męskoosobowego w l.mn., 6,10% rodzaju niemęskoosobowego w l.mn.. Dla porównania najczęstszą formą z grupy wariantów rzadziej używanych w normatywnej polszczyźnie, ale najczęściej wśród osób niebinarnych (spoza wskazanymi wcześniej) jest rodzaj neutralny z wynikiem 43,10%.

pełni. Należy zatem przyjrzeć się bliżej pierwszym dwóm klasom oraz możliwością ich zawarcia w języku urzędowym.

Do każdej z klas wariantów można zastosować kilka zróżnicowanych strategii. *Pierwsza* stanowi o wyrażeniach stricte neutralnych dla każdego. Takie wyrażenia są nie tylko tożsame ze zwracaniem się do każdej osoby bez wymieniań (np. po przecinku lub ukośniku), ale również są rozpoznawalne przez każdego użytkownika języka. Ktoś, kto nie posiada znajomości języka niebinarnego i jego wariantów jest w stanie zrozumieć, że dany zwrot odnosi się również do niego. Różni się to od klasyfikacji proponowanymi przez Aleksandrę Walkiewicz i Małgorzatę Gębke-Wolak (2022) oraz serwis zaimki.pl, ponieważ w ich kategoriach inne warianty uważane za generatywne np. dukatywy zastępujące rodzaj męski, żeński i neutralny nie istnieją w świadomości każdego użytkownika języka. Jest to o tyle istotne, gdyż jeśli stosuje się je zastępczo dla każdej kategorii rodzajowej to każdy powinien być w stanie od razu je zrozumieć. Będą to warianty takie jak liczebniki zbiorowe, neutralne zwroty np. *rodzic*, *członek rodziny*, *państwo* (zamiast *pan*, *pani*) i zwroty grupujące np. *personel*, *załoga* lub *elektorat*. Przedstawione frazy znacząco skracają tekst i eliminują potrzebę wyliczeń oraz nie wymagają wprowadzania niezaznajomionych wśród użytkowników języka form zarezerwowanych dla kategorii niemęskich i nieżeńskich. Widoczną wadą takiej strategii jest stosunkowo niewielki zasób leksykalny. Nie istnieje wiele nazw zawodów spełniających funkcje neutralnych wyrazów, które równocześnie są znajome dla każdego. Można za to powiedzieć, że jeśli w tekście jest możliwość stosowania formantów pierwszej kategorii to należy je stosować.

Druga kategoria dotyczy odrębnych form, które desygnują osoby spoza normatywnej dychotomii. Wewnątrz tej klasy istnieje znacznie więcej wariantów, z których można korzystać w konkretnych sytuacjach pragmatycznych, lecz nie każdy z użytkowników języka polskiego może być z nimi zaznajomiony. Jednakże, jako że formy te będą wymagały wypisania wszystkich wariantów (zważywszy na zasady języka równościowego, który wymaga podkreślenia każdej płci w wypowiedzi (Parlament Europejski 2018) np. mówiąc „posłowie, posłanki i posłańcza”) to każdy adresat pozna, który wyraz odnosi się do niego. Duża część określeń kategorii drugiej ma charakter innowacji językowej oraz wprowadza nowe form fleksyjnych i słowotwórcze. Są to chociażby neologiczne nazwy zawodów pochodzące od męskich i

żeńskich tzw. neutratywy. W kontekście komunikatów z czasownikiem adresowanych bezpośrednio są to również formy z -łom/łoś lub niemęskoosobowy rodzaj współlistniejący z rodzajem męskoosobowym. Są to również konkretne opisy osób niebinarnych, takich jak możliwość wybrania płci jako „innej” czy „niebinarnej”. Negatywnym aspektem tej klasy jest zdecydowanie wydłużenie treści, sprzeczne z zasadami języka prostego. Kategorię tę można uznać za drugorzędną; taką, która powinna być stosowana, gdy nie ma możliwości użycia fraz kategorii pierwszej. Dodatkowo, w tejże klasie można znaleźć wiele wariantów synonimicznych. Form fleksyjnych neutratywów, osobatywów itp. jest bardzo wiele oraz charakteryzuje je pewna dowolność. Jest to konsekwencja współlistnienia co najmniej trzech równorzędnych modeli realizujących idee języka niebinarnego. Niektóre popularne morfemy i leksemy mogą być używane do tej samej funkcji, takiej jak implementacja określonej wartości kategorii gramatycznej. Ich wybór jest w pewnym sensie zależny od zamiarów adresata komunikatu. Jeśli ma dostęp do informacji o preferencjach odbiorcy, może dostosować formę komunikacji do nich, co może przyczynić się do bardziej efektywnej i wrażliwej komunikacji. Jednak w przypadku braku jakiegokolwiek informacji oraz braku trendów wewnątrz normatywnej polszczyzny, mnogość formantów rodzaju neutralnego może być przytłaczająca.

Należy również przedstawić modele ambiwalentne dla pierwszej oraz drugiej kategorii języka neutralnego. Używanie osobatywów może nie tylko służyć jako neutralny wariant klasy pierwszej, zastępujący całą frazę, ale również zajmować miejsce trzeciego rodzaju wraz z rodzajem męskim i żeńskim. W takim układzie zamiast stosować różnorakie formy neologiczne np. kandydatka/kandydat/kandydatcze lub kandydatku” można je zastąpić wariantem „kandydatka/kandydat/osoba kandydująca”. Jeśli autorowi zależy na stylizacji tekstu najbardziej ostalego w polszczyźnie to taka strategia również może być brana pod uwagę. Czasem osobatywy mogą nie pasować do klasy pierwszej, ze względu na ich rzadkie i nieoczywiste wydźwięk. Dla przykładu, „osoba inżynierska” mogłaby stanowić o osobie z tytułem inżyniera, piszącą pracę inżynierską lub pracującą jako inżynier. W takim wypadku, pasuje on bardziej do drugiej klasy wraz z ekwiwalentami w innym rodzaju. Kwestią sporną jest również przynależność niektórych formantów języka neutralnego do przedstawionych kategorii, zwłaszcza jeśli świadomość takiego języka zmieni się w grupie osób mówiących w języku polskim. Można stwierdzić, że wraz ze wzrostem

świadomości, część wariantów kategorii drugiej może się przenieść do kategorii pierwszej.

Kompletne unikanie gramatycznych kategorii rodzaju nie można przypisać do żadnej z klas, gdyż nie odnosi się do żadnego z rodzajów ani nie posiada form obejmujących wszystkie rodzaje naturalne. Jego funkcja może posłużyć jako sposób zawierania tożsamości niebinarnych i jako strategia języka inkluzywnego, lecz nie sposób przypisać go do zaprezentowanego systemu. Owszem, nie odnosi się on do żadnej z płci i trzyma się zasad powszechnej polszczyzny, lecz ze względu na bezosobowy charakter, zmiany podmiotu w zdaniu czy często użycie strony biernej, unikanie form nacechowanych płciowo jest często sprzeczne z przesłankami języka prostego. Co więcej, problem akomodacji wyrażen i zgody w konstrukcjach współrzędnych w analizowanej koncepcji nie jest omawiany. Systematyczna eliminacja określonych jednostek leksykalnych będzie prowadzić do zmian w ich obciążeniu funkcjonalnym, a co za tym idzie, do ich statusu w zasobie leksykalnym (Jadacka 1995, 18). Dalszy przegląd konstrukcji bezrodzajowych zostanie przedstawiony w analizie spisu powszechnego.

Jako że iksatywy, tj. formy, gdzie morfem zawierający pierwiastek rodzajowości zostaje zastąpiony znakiem graficznym, można użyć jedynie w tekście pisanym nie będą one brane pod uwagę jako formant języka neutralnego. Ważną częścią języka urzędowego jest również wymiar mówiony, a takich form nie sposób wymówić.

3.5 Propozycje wariantów neutralnych

Do przeprowadzenia dogłębnej analizy materiału źródłowego została utworzona lista, zawierająca wszystkie warianty generatywne męskie i binarne, zawarte w treści spisu powszechnego oraz ich neutralne odpowiedniki. Zbiór zawiera w sobie wyrażenia rzeczownikowe i rzeczownikowo-przydawkowe (dalej *warianty neutralne*). Każdy z obiektów otrzymał proponowane formy języka neutralnego, podzielone ze względu na przynależność do przedstawionych wcześniej kategorii neutralnego języka – (K1) dla klasy pierwszej i (K2) dla klasy drugiej. Niektóre z propozycji należą do obu grupy, w zależności od ich zastosowania w tekście. Należy dodać, że ze względu na zasady i

strategii *plain language*, w liście nie zostały zawarte formanty bezosobowe i w stronie biernej. Najważniejszym źródłem w opracowaniu był serwis zaimki.pl.

WARIANTY NEUTRALNE

- *Cudzoziemiec* – osoba cudzoziemska (K1), osoba z innego kraju (K1), cudzoziemcze (K2)
- *członek* (np. komitetu) – osoba członkowska (K1)
- *członek* (rodziny) – osoba należąca do rodziny (K1), członek (neutralne) (K1)
- *emeryt* – osoba na emeryturze (K1), emerytko (K2), emerycie (K2)
- *emigrant* – osoba emigrancka (K1), osoba na emigracji (K1), osoba emigrująca (K1)
- *kawaler/panna* – osoba singielska (K1) (K2)
- *matka* – rodzic (K1)
- *ojciec* – rodzic (K1)
- *pan, pani* – per ty (K1), państwo (K1) (K2), panie (K2), panio (K2), pań (K2), pano (K2)
- *partner/partnerka* – osoba partnerska (K1) (K2)
- *pracodawca* – osoba pracodawcza (K1) (K2), pracodawcze (K2)
- *pracownik* – osoba pracująca (K1), osoba pracownicza (K1), osoba zatrudniona (K1), pracownicze (K2)
- *praktykant* – osoba na praktykach (K1), praktykancie (K2), praktykantcze (K2)
- *rencista* – osoba na rencie (K1), renciszcze (K2)
- *respondent* – osoba respondująca (K1), osoba ankietowana (K1)
- *rozwiedziony/rozwiedziona* – osoba rozwiedziona (K1)
- *stażysta* – osoba na stażu (K1), stażyszczcze (K2)
- *student* – osoba studencka (K1) (K2), studencie (K2), studentum (K2), studentko (K2)
- *uczeń* – osoba ucząca się (K1) (K2), osoba uczniowska (K1) (K2), uczenie (K2), uczniu (K2), uczeńcze (K2)
- *wdowiec/wdowa* – osoba wdowia (K1) (K2), osoba wdowcza (K1) (K2), wdowcze (K2)
- *właściciel* – osoba właścicielska (K1) (K2), właścicielo (K2), właścicielcze (K2)

- *żonaty/zamężna* – osoba w związku małżeńskim (K1)

Zbiór może posłużyć jako słownik wyrażeń bliskoznacznych dla zwrotów, którymi można zastąpić elementy stanowiące o tożsamości płciowej w dalszej analizie spisu powszechnego. Należy pamiętać, że zawartość zbioru nie jest w pełni synonimiczna względem sparowanych wyrażeń. Zastępowanie ich wymaga znajomości zaprezentowanych wcześniej klas, struktury oraz kontekstu zdania.

3.6 Analiza materiału badawczego

Treść „Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2021” pozwoliła dokładniej przyjrzeć się obecnej sytuacji języka polskiego w sferze publicznej oraz możliwościami włączenia języka neutralnego płciowo do swojego systemu. Niniejszy rozdział jest analizą sfery inkluzywnego języka w przedstawionym materiale oraz opisem wariantów, którymi można zastąpić upłciowione frazy. Każdy z omawianych segmentów zawiera przytoczony w podpunktach fragment kwestionariusza, objaśnienie problematyki wraz ze sposobami przekształceń na język neutralny, zaznaczonymi pogrubionym tekstem. W przykładach, gdzie różne elementy języka neutralnego występują w tym samym czasie, a tylko jeden z nich jest omawiany, tylko tekst pogrubiony dotyczy omawianego zjawiska. Pozostałe elementy wykorzystują inne, przynależne do nich warianty języka neutralnego dla zilustrowania przekształconego zdania.

Forma kwestionariusza

Spis powszechny zawiera 97 pytań, z których część została rozbudowana o szereg kolejnych, w zależności od odpowiedzi osoby ankietowanej. Część z poddziałów formularza nie była dostępna dla każdego ankietowanego, ponieważ odnosiła się do statusu osoby na emigracji krótko- i długookresowej. Pytania miały przeważnie formę zamkniętą z możliwościami odpowiedzi do wyboru lub wymagały dopisania dokładniejszych danych np. czasu pobytu czy informacji o osobach mieszkających z ankietowanymi. Pierwsza część kwestionariusza wymagała podania danych osobowych i nie miała formy pytań, a jedynie rubryk do wypełnienia i/lub wskazania danych. Jedynie przy rubryce „płeć” mogłyby pojawić się wątpliwości, co do potencjalnego wyboru. Nie udało się znaleźć informacji czy było to pole wpisowe czy lista płci oraz czy lista zawierała tożsamości niebinarne.

W dalszej części pytania przybierają formę pytań bezpośrednich np. zaczynających się na „gdzie”, „kiedy” czy „co”. Niewielki fragment pytań jest bezosobowy i nie orzekający o płci, zazwyczaj w pytaniach dopełniających wybrane odpowiedzi. Każde z nich zaczyna się od fraz takich jak „proszę podać” lub „proszę wskazać”. Inne pytania, które nie wskazują na płeć, również znajdują się w wspomagających pytaniach i dotyczą one osób powiązanych z uczestnikiem badań lub charakterystyki miejsca zamieszkania. W tym przypadku „osoba” pełni rolę podmiotu i wokół niej budowane są pytania, zgodnie ze strategiami języka neutralnego.

Zwroty grzecznościowe

Najczęściej wymienianym zwrotem do adresata jest grzecznościowe „Pan(i)”. Występuje aż 75 razy, również w dopełniaczu „Pana(i)” i bierniku „Pana(ią)”:

- (1) Czy odczuwa **Pan(i)** przynależność także do innego narodu lub wspólnoty etnicznej?²⁰
- (2) Jaki jest **Pana(i)** stan cywilny?

Taki zapis graficzny został prawdopodobnie wybrany, aby skrócić długość tekstu i aby nie wymieniać obu opcji za każdym razem. Aby pozostawić wybrany model, można by się posłużyć jednym z neutratywów, które również są oparte na morfemie leksykalnym *pan-* wraz z odpowiednim morfemem słowotwórczym i leksykalnym np. używając neutralnego słowa „panie”²¹:

- (1) *Czy odczuwa **Pan(i)(ie)** przynależność także do innego narodu lub wspólnoty etnicznej?

W ten sposób neutratywy z członem *-pan-* zachowałyby możliwość korzystania ze swoich form fleksyjnych:

- (2) *Jaki jest **Pana(i)(ia)** stan cywilny?

---

²⁰ Zdania (1) – (9) są takie same, jak w spisie powszechnym. Zdania dodatkowo oznaczone gwiazdką zostały przekształcone, aby zilustrować wypowiedzi bardziej neutralne płciowo.

²¹ Neutralny zwrot „panie” jest w tej formie w mianowniku.

Wariantem bardziej zrozumiałym dla odbiorcy mogłoby zostać użycie słowa „państwo” wg klasyfikacji pierwszej (K1):

- (1) *Czy odczuwa **Państwo** przynależność także do innego narodu lub wspólnoty etnicznej?

W tym wypadku trudno jest stwierdzić, czy osoba używająca binarnej rodzajowości zawsze odbierze, że komunikat jest kierowany do niej. Użycie klasyfikacji drugiej (K2) znacznie wydłuży tekst, lecz ze względu na stosunkowo krótkie wyliczenie problem przejrzystości tekstu zostanie wyeliminowany:

- (1) *Czy odczuwa **Pan/Pani/Państwo** przynależność także do innego narodu lub wspólnoty etnicznej?

Należy zaznaczyć, że poprzez wykorzystanie wyrazu „państwo” nie będzie można ponownie użyć oryginalnego zapisu graficznego przez zmianę morfemu leksykalnego. Innym problemem jest dwuznaczność słowa, które wskazuje nie tylko na neutralny zwrot grzecznościowy czy niebinarny wariant, ale również nazwę zbioru osób w normatywnej polszczyźnie.

Inną metodą niwelującą problem zwrotów grzecznościowych byłaby ich kompletna redukcja i wspomniany wcześniej awans potoczności (Skudrzyk 2007, 112). Przejście z przedstawionych możliwości na formę *per ty* nie byłoby zgodne z panującymi zasadami etykiety językowej w sferze publicznej, ale pozwoliłoby na zniwelowanie problemu form wykluczających.

Warianty czasownika

Kolejny element orzekania o płci w treści formularza, jest ściśle scalony z omówionymi zwrotami grzecznościowymi. Wiele pytań z przeszłą formą czasownika zawiera słowo w formie męskiej wraz z żeńskim pierwiastkiem rodzajowym po ukośniku lub w nawiasie:

- (3) Gdzie Pan(i) **mieszkał(a)** w dniu 31 marca 2021 r. o godzinie 24:00?

Można powiedzieć, że forma czasownika jest dyktowana przez zwrot grzecznościowy „Pan(i)” i/lub obejmuje rodzaj naturalny adresata (pomijając kategorie rodzajowe wykorzystywane wobec osób niebinarnych). W tym wypadku jedynym sposobem na neutralizację frazy jest wykorzystanie końcówek -łom/łoś, zgodnie z użytą metodą zapisu:

(3) *Gdzie Pan(i)(ie) **mieszkał(a)(o)** w dniu 31 marca 2021 r. o godzinie 24:00?

(3) *Gdzie Pan(i)(ie) **mieszkał(a)(o)** w dniu 31 marca 2021 r. o godzinie 24:00?

Pozostałe metody, jak chociażby dodatkowe użycie form niemęskoosobowych w l.mn., byłyby niejasne, ponieważ tekst jest kierowany do jednej osoby. Jednocześnie, formy niemęskoosobowe nie są tożsame tylko z osobami niebinarnymi oraz nie każda osoba niebinarna korzysta z nich w pierwszej osobie. Dotyczy to również innych morfemów (np. męskoosobowych l.mn.), którymi określają się niektóre osoby niebinarne. Wypisanie wszystkich rejestrowanych wariantów znacznie wydłużyłoby tekst i sprawiłoby, że jest on nieczytelny. Jednakże, dodatkowe zawarcie wariantu -łom/łoś samo w sobie świadczy o intencji inkluzywnego traktowania osób o tożsamości niebinarnej i nie wpływa zanedo na strukturę zdania. Warianty czasownikowe można również pominąć, zmieniając formę pytań z bezpośrednich na frazy z „proszę wskazać” itp.

Rzeczowniki osobowe

W przypadku rzeczowników i we frazach z przydawką można zauważyć mnogość form męskich dot. nazw zawodów, statusu zatrudnienia, przebytej edukacja, przynależności do grupy czy stanu cywilnego. W przypadku zawodu czy grup zawodowych w kwestionariusza występowała lista, która nie jest wypisana w obecnych źródłach internetowych. Można jedynie spekulować, że tak jak w przypadku innych rzeczowników odnoszących się do osób, była ona przeważnie w formie męskiej. Brak form żeńskich w oryginalnym tekście oznacza, że wzbogacenie go o formy neutralne wiązałoby się z potrzebą zawarcia feminatywów, co skutkowałoby znacznym wydłużeniem tekstu. Trafnym wariantem kategorii pierwszej języka neutralnego byłoby zastosowanie osobatywów. Problematyczne mogłyby się okazać ich przytłaczająca ilość, zwłaszcza jeśli niektóre warianty występują po sobie. Warto sprawdzić, czy istnieją inne sposoby, aby wyeliminować takie formanty.

Jedną z takich strategii byłoby zmiana struktury zdania oraz słów użytych, zgodnie z zasadami prostego języka. W pytaniach o zatrudnienie i przyczyny nieposzukiwania pracy, można znaleźć trzy odpowiedzi, które nadają się do takiej zmiany:

- (4) **praktykant/stażysta**
- (5) **jestem na emeryturze / pobieram rentę**
- (6) **kontynuuję naukę jako uczeń lub student.**

Zdania można zamienić na:

- (4) ***osoba na praktykach / osoba na stażu**
- (5) ***jestem na emeryturze / pobieram rentę.**
- (6) ***kontynuuję naukę w szkole lub na uniwersytecie.**

W ten sposób, w żadnym z przykładów nie pojawiają się elementy orzekające o płci, a ich treść nada jest w pełni zrozumiała.

Jednakże, sytuacja komplikuje się w przypadku, gdy w jednej z odpowiedzi występuje szereg wyrażen orzekających o płci. W oryginalnej wersji spisu została zastosowana jedynie forma męska:

- (7) **pracownik zatrudniony w instytucji publicznej lub u prywatnego pracodawcy**

Zdecydowanie się na jedną formę neutralną znacznie pogorszy zrozumienie tekstu i wymaga większej interwencji na wielu płaszczyznach wypowiedzi. W podanym przykładzie nieodpowiednie byłoby przekształcenie każdej frazy na osobatyw. Zwłaszcza generyczne połączenie „prywatny pracodawca” mogłoby zostać niezrozumiałe w aktualnym uzusie. W takim razie, czy istnieje sposób na neutralizację takiego i podobnych złożeń? Jeśli zdecyduje się na pewien kompromis, aby zostawić generyczne i utarte wyrażenia, które nie odnoszą się do osoby ankietowanej, a przekształcić jedynie bezpośrednie frazy to zdecydowanie będzie to krok naprzód w stronę złożeń bardziej neutralnego:

- (7) ***osoba zatrudniona w instytucji publicznej lub u prywatnego pracodawcy**

Nawet z perspektywy osoby, która pracuje we własnej działalności można posłużyć się takim przekształceniem:

(7) ***zatrudniający pracowników (pracodawca)**

(7) ***z osoba zatrudniająca pracowników (pracodawca)**

Dodatkowe wskazanie najczęstszego wariantu w rodzaju męskim może pomóc w zrozumieniu tekstu, gdy ma się wątpliwości co do interpretacji osobatywów.

Zmiana rzeczowników na wariant neutralny jest również utrudniona, gdy ma się na uwadze słowa o charakterze demograficzno-społecznym. Wiele z nich funkcjonuje w wymiarze kobieta-mężczyzna z oddzielnymi słowami, z których żadne z nich nie jest ze sobą powiązane w budowie np. „kawaler” i „panna”. Część z nich nie posiada również dużej liczby desygnatów lub nie występuje w danym formacie ze względu na brak podstaw do istnienia wg prawa polskiego²² np. „wdowiec” i „wdowa”, brak wariantu „zameżny” zdania.

Jako że każda z par słów określających stan cywilny jest ustanowiona prawnie, nie można po prostu zastąpić jej formantem neutralnym. Można natomiast przyłączyć do nich dodatkową informację, która odnosiłaby się do osób niebinarnych lub każdej osoby, w podobny sposób jak w przypadku uzupełniającego o znaczenie wpisie „(pracodawca)” w przykładzie (7). Warianty wzbogacony o wybrane formy neutralne prezentowałyby się następująco:

(8) ***kawaler/panna (osoba singielska)**

*żonaty/zameżna (osoba w związku małżeńskim)

wdowiec/wdowa (osoba owdowiała)

*rozwidziony/rozwidziona (osoba rozwiedziona)

W spisie ludności nie użyto bezpośrednich zwrotów do osób o tytule naukowym. Nie ma w nim również słów określających takie osoby (np. „magister”, „magistra” i

---

²² „W akcie stanu cywilnego określa się stan cywilny osoby jako sytuację tej osoby w odniesieniu do małżeństwa: panna, kawaler, zameżna, żonaty, rozwiedziona, rozwiedziony, wdowa, wdowiec.” (Prawo o aktach stanu cywilnego Art. 29.2.)

neutralne „magistrze”). Występują w nim jedynie informacje o zdobytym tytule lub stopniu, które same w sobie nie potrzebują zmian w swoim nazewnictwie:

(9) Jaki jest Pana(i) najwyższy ukończony poziom wykształcenia?

wyższe ze stopniem naukowym co najmniej **doktora**

wyższe z tytułem **magistra, magistra inżyniera** lub równorzędnym

wyższe z tytułem **licencjata, inżyniera** lub równorzędnym

W przypadku, gdyby zaistniała potrzeba nazwania osoby za pomocą jej stopnia naukowego, można użyć form ze słowem „osoba” na dwa różne sposoby. Wariant z przymiotnikiem jest wieloznaczeniowy (np. „osoba magisterska” może oznaczać osobę na drugim etapie studiów, piszącą pracę magisterską oraz z tytułem magistra). Aby uściślić znaczenie do najwyższego ukończonego poziomu wykształcenia można by posłużyć się złożeniem „osoba o tytule...” zamiast wariantu męskiego.

3.7 Wnioski

Wybór strategii wyrażania neutralności płciowej czy niebinarności pozostaje sprawą osobistą i nadal nie jest uregulowany w polskim systemie językowym. Nie istnieje jeden neutralny sposób komunikacji w języku polskim, więc nie można ograniczyć się jedynie do wskazywania uniwersalnego sposobu. Jednakże, przeprowadzona analiza pokazuje, że można wykorzystać wiele wariantów wyrażania neutralności w sferze publicznej komunikacji oraz że część z nich może zostać zaimplementowana trzymając się zasad prostego języka polskiego i normatywnej polszczyzny. Tekst neutralny może również funkcjonować bez wprowadzania większej dezorientacji dla osób, które nie są zaznajomione z językiem niebinarny i/lub językiem inkluzywnym dla każdej z płci.

W przedstawionej analizie widać, że nie każda z zaaplikowanych form jest trafnym przykładem neutralizacji treści. Wiele z nich wiąże się z wydłużeniem tekstu lub pewną niejasnością przekazu. Wszakże większość z nich jest nowa dla powszechnego języka. Część z nich dotyczy włączania wszystkich osób za sprawą jednej formy, a część używania trzeciej kategorii płci wraz z formami męskimi i żeńskimi. Można prognozować, że pierwsze zmiany, jakie osiadać się w polszczyźnie na stałe bazują na elementach, które już teraz funkcjonują w uzusie (np. niektóre osobatywy czy słowa grupujące ludzi). Dopiero kolejnym krokiem w stronę neutralności wypowiedzi będą

zabiegi w pełni włączające osoby niebinarne za sprawą nowych złożeń, zwłaszcza tych, które aktualnie są używane wyłącznie w środowisku osób niebinarnych i osób znających język neutralny. Takie zmiany miałyby również miejsce w zaprezentowanych klasach rodzaju neutralnego. W takim przypadku, niektóre z wariantów język neutralnego mogłyby przenieść się wewnątrz opisanych kategorii. Dla przykładu, coraz częściej można zaobserwować zwrot „drogie osoby studenckie (K1)” względem wszystkich osób studiujących na uczelniach wyższych, który jeszcze niedawno był zastąpiony przez „drodzy studenci i studentki”.

Warto zaznaczyć, że przedstawione sposoby pisania tekstów i włączania osób niebinarnych do wypowiedzi wymagają znajomości takich strategii. Świadomość dotycząca języka neutralnego mogłaby zostać zwiększana za pomocą szkoleń i dedykowanych podręczników, tak jak ma to miejsce w przypadku materiałów przeznaczonych dla członków korpusu służby cywilnej. W ten sposób nie tylko zyskaliby oni znajomość wariantów wprowadzających neutralność do wypowiedzi, ale idea neutralność stałaby się bardziej powszechna wśród użytkowników języka. Użytkownicy języka polskiego mogliby stopniowo stawać się wyczuleni na inne tożsamości płciowe.

W świetle ewolucji języka można przewidywać, że koncepcja polszczyzny jako języka inkluzywnego będzie się rozwijać. Jednakże osiągnięcie stabilnego kompromisu, który spełni potrzeby komunikacyjne nie tylko osób wspierających niebinarność językową, ale także będzie dobrze współgrał z ogólnym systemem języka, zajmie pewien czas. Można powiedzieć, że największe szanse na trwałą obecność tych innowacji w ogólnym języku mają te, które już istnieją w systemie, choć mają inne funkcje, na przykład rodzaj neutralny, lub te, które korzystają z istniejących mechanizmów, jak osobatywy. Jednak nawet teraz w obszarze innowacji językowych można zaobserwować twórcze poszukiwania nowych środków językowej komunikacji, za sprawą globalnej tendencji kulturowej oraz nowych pokoleń (Gębka-Wolak 2022, 115).

ZAKOŃCZENIE

Wprowadzenie proponowanych rozwiązań będzie wymagało ich dogłębnej znajomości oraz szerokiej akceptacji społecznej. W końcu to ta najprostsza i ogólnie dostępna polszczyzna jest tutaj punktem wyjściowym, a grupą, do której koncepcja neutralności ma trafić liczy sobie aż 40 milionów ludzi. Jednakże, trzeba pamiętać, że istotą języka neutralnego jest to, by każdy czuł się przyjęty w używanym systemie językowym, a co za tym idzie – świecie użytkowników tego języka.

Powszechne użycie przedstawionych form języka neutralnego, nawet w sferze publicznej to jedno z celów końcowych neutralizacji języka. Słowa, które zarówno krzywdzą, jak i dzielą to jedno z podstaw dyskursu *gender studies*. W pierwszym rozdziale zostało pokazane, jak istotne są lingwistyczne badania akademickie w sferze *gendermainstreamingu*, językowego wykluczenia oraz obecnego stanu tych dziedzin. Ich punktem kulminacyjnym są omówione wytyczne dotyczące inkluzywności, których z czasem ciągle przybywa.

Jednak założenia to nie wszystko. Każdy język jest inny i skomplikowany na swój sposób. Jeśli istnieje potrzeba wdrożenia zmian w fundamentalnych zasadach systemu, którym jest język polski, to najpierw należy dokładnie zbadać, w których elementach należy wprowadzić innowacyjne rozwiązania. Rozdział drugi stanowi o wyczerpującej analizie rodzajowości języka polskiego i płaszczyznach, gdzie naturalna płeć jest wyrażana. W tej części omówione zostały gramatyczne wykładniki rodzajowe, które odwołują się do płci desygnowanej osoby. Wraz z nimi przeanalizowane zostały najczęstsze warianty neutralne pod względem ich użyteczności oraz inwazyjności względem normatywnej polszczyzny. Ważnym aspektem rodzajowości języka polskiego jest również język grzecznościowy, jego istota oraz własne wykładniki wyrażania płci.

Na koniec należało sprawdzić, jak omówione modele będą się zachowywać w powszechnym tekście, dedykowanym szerokiej grupie odbiorców. Z pomocą przyszedł „Narodowy Spis Ludności i Mieszkań 2021”, który musiała wypełnić każda osoba na terytorium Polski. Badania wsparte własnymi kategoriami języka neutralnego pokazały, jak wielowymiarowym problemem jest wdrożenie neutralnego języka polskiego. Owszem, na drodze do neutralizacji języka polskiego można napotkać wiele wątpliwości i przeszkód, lecz analiza pokazuje również, jak wiele jest możliwości, by

tekst, który zawiera przede wszystkim wykładniki męskie i żeńskie, przekształcić do formy, która jest inkluzywna względem osób niebinarnych. Konieczne będzie również kontynuowanie badań nad najlepszymi praktykami w zakresie neutralnego języka, aby zapewnić skuteczną komunikację i zachować równowagę między tradycją a zmianą. Warto jednak pamiętać, że neutralność językowa może przyczynić się do bardziej otwartego i sprawiedliwego społeczeństwa, co stanowi ważny cel dla każdej demokratycznej społeczności.

Bibliografia

- Amnesty International. 2015. *Język równościowy*. Materiał przygotowany w ramach projektu „Razem mamy siłę: STOP DYSKRYMINACJI!” <https://www.amnesty.org.pl/wp-content/uploads/2016/04/J%C4%99zyk-rownosciowy.pdf> [dostęp 14-03-2023].
- Andrychowicz-Trojanowska, Agnieszka. 2011. „Lingwistyka płci - językoznawstwo feministyczne”. *LINGUODIDACTICA XV*: 13-25
- Anusiewicz, Janusz, Handke, Kwiryna. (red.) 1994. *Język a Kultura*. T. 9. *Płeć w języku i kulturze*. Wrocław.
- Bańko, Mirosław. 2007. *Wykłady z polskiej fleksji*. Wydawnictwo Naukowe PWN: Warszawa.
- Barker, MJ, Richards, Christina. 2015. “Further genders”. W *Handbook of the psychology of sexuality and gender*. str. 166–182. Basingstoke, UK: Palgrave Macmillan.
- Benedict, Ruth. 1934. *Patterns of Culture*. Boston: Houghton Mifflin Company.
- Bohnke, Christin. 2021. *The Disappearance of Japan's "Third Gender"*. JSTOR Daily. <https://daily.jstor.org/the-disappearance-of-japans-third-gender/> [dostęp 01-03-2023].
- Brown, Camille. Frohard-Dourlent, Hélène. Wood, Brittany. Saewyc, Elizabeth. Eisenberg, Marla E. Porta, Carolyn. 2020. ““It makes such a difference”: An examination of how LGBTQ youth talk about personal gender pronouns.” W *Journal of the American Association of Nurse Practitioners*: 32. 70-80.
- Brown, Penelope, Levinson, Stephen. 1987. “Universals in language usage: Politeness phenomena.” W *Questions and politeness: strategies in social interaction*, pod red. E. N. Goody, 56–311. Cambridge: Cambridge University Press.
- Callis, April Scarlette. 2014. “Bisexual, pansexual, queer: Non-binary identities and the sexual borderlands.” *Sexualities* 17: 63-80.
- Corbett, Greville. 1983. “The Number of Genders in Polish.” W *Papers and Studies in Contrastive Linguistics*: 51, 83-89. Poznań: School of English.
- Cordoba, Sebastian. 2022. *Non-Binary Gender Identities: The Language of Becoming*. London: Taylor & Francis.
- Elan-Cane, Christie. 2014. *HM passport office*. <http://elancane.livejournal.com/24816.html>. [dostęp 04-03-2023].
- English*. Providence, RI. Brown University Press.
- Francis, Nelson. Kučera, Henry. 1967. *Computational analysis of present-day American*
- Gardner, Catherine Villanueva. 2006. *Historical dictionary of feminist philosophy*. Lanham, Md.: Scarecrow Press.

- Gębka-Wolak, Małgorzata. 2022. „Językowe wykładniki niebinarności płci w polszczyźnie. Część 2: Innowacje a system i tendencje rozwojowe”. *Prace Językoznawcze XXIV*: nr 1, s. 101–116.
- Głowa, Dominika. 2022. „Wyzwania i rozwiązania w przekładzie powieści niebinarnej. Polskie tłumaczenie *Written on the Body* Jeanette Winterson.” Praca magisterska. Uniwersytet Jagielloński.
- Goffman, Erving. 1967. *Interaction Ritual: Essays on Face-to-Face Behavior*. Nowy Jork: Doubleday.
- Grochowski, Maciej. 2019. *Kategorie gramatyczne w dorobku Romana Laskowskiego*. Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.
- GUS. 2023. *Wstępne wyniki NSP 2021 w zakresie struktury nardo-dowo-etnicznej oraz języka kontaktów domowych*. <https://stat.gov.pl/spisy-powszechn/nsp-2021/nsp-2021-wyniki-wstepne/wstepne-wyniki-narodowego-spisu-powszechnego-ludnosci-i-mieszkan-2021-w-zakresie-struktury-narodow-o-etnicznej-oraz-jezyka-kontaktow-domowych,10,1.html> [dostęp 26-09-2023].
- Habermas, Jürgen. 1991. *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a category of Bourgeois Society*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Hellinger, Marlis i Bußmann, Hadumod. 2003. “The linguistic representation of women and men.” W *Gender Across Languages The linguistic representation of women and men. t.3*, pod red. Marlis Hellinger, Hadumod Bußmann, 259–285. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Hendrie, Theo. 2019. *X Marks the Spot: An Anthology of Nonbinary Experiences*. Publikacja niezależna.
- Herdt, Gilbert. 1993. *Third Sex, Third Gender: Beyond Sexual Dimorphism in Culture and History*. New York: Zone Books.
- Hockett, Charles Francis. 1958. *A Course in Modern Linguistics*. New York
- Holmes, Janet. Meyerhoff, Miriam. 2008. “Different Voices, Different Views: An Introduction to Current Research in Language and Gender.” W *The Handbook of Language and Gender*, pod red. Janet Holmes, Miriam Meyerhoff, 1-17. Hoboken: Blackwell Publishing.
- Humm, Maggie. 1993. *Słownik teorii feminizmu*. Warszawa: Semper.
- Ide, Sachiko, Yoshida, Megumi. 2017. “Sociolinguistics: Honorifics and Gender Differences.” W *The Handbook of Japanese Linguistics*, pod red. Natsuko Tsujimura, 445-480. Hoboken: Blackwell Publishing.
- Jadacka H. 1995. „Kryteria oceny faktów morfologicznych w języku”. *Poradnik Językowy*. 4: 5-20.

- Jagodziński, Grzegorz. n.d. *Zaimki*. <http://grzegorz.jagodzinski.prv.pl/gram/pl/zaimki.html> [dostęp 25-06-2023].
- Jürgen, Gerner. 2000. "Singular and Plural Anaphors of Indefinite Plural Pronouns in Spoken British English." W *Corpora Galore: Analyses and Techniques in Describing English: Papers from the Nineteenth International Conference on English Language Research on Computerised Corpora: 30*, pod red. John M. Kirk, 93–114.
- Karwatowska Małgorzata, Szpyra-Kozłowska, Jolanta. 2005. *Lingwistyka płci. Ona i on w języku polskim*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Kita, Małgorzata. 2016. „Grzeczność wszystkim należy, lecz każdemu inna: o wielości odmian grzeczności językowej.” *Postscriptum Polonistyczne 1(17)*: 193-212.
- Kolektyw „Rada Języka Neutralnego”. b.d. *Słownik terminologii queerowej*. <https://zaimki.pl/terminologia#z%C5%82op%C5%82cienie> [dostęp 04-03-2023].
- Koniuszaniec, Gabriela i Błaszowska, Hanka. 2003. „Language and gender in Polish.” W *Gender Across Languages The linguistic representation of women and men t. 3*, pod red. Marlis Hellinger, Hadumod Bußmann, 259–285. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Lakoff, Robin. 1973. *The logic of Politeness; or minding your p's and q's*. Papers from the 9th Regional Meeting, Chicago Linguistics Society. Chicago: Chicago Linguistics Society.
- Lev, Arlene Istar. 2004. *Transgender emergence: Therapeutic guidelines for working with gender-variant people and their families*. Binghamton, NY: The Haworth Press.
- Lombardo, Emanuela. 2005. "Integrating or Setting the Agenda? Gender Mainstreaming in the European Constitution-Making Process." *Social Politics 12*: 412-431.
- Łaziński, Marek. 2006. *O panach i paniach. Polskie rzeczowniki tytułowe i ich asymetria rodzajowo-płciowa*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN
- MacKay, Donald. Fulkerson, David. 1979. "On the comprehension and production of pronouns." *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior 18*: 661–673.
- Mańczak, Witold. 1956. „Ile jest rodzajów w polskim?”. *Język Polski*. 36: 116-121.
- Marcjanik, Małgorzata. 1992. „Typologia polskich wyrażen językowych o funkcji grzecznościowej.” W *Język a kultura, t. 6., Polska etykieta językowa*, pod red. Janusz, Anusiewicz, Małgorzata Marcjanik. Wrocław.
- Marcjanik, Małgorzata. 2006. „ABC grzeczności językowej.” W *Polszczyzna na co dzień*, pod red. Bańko M, 231-310 Warszawa: Naukowe PWN.
- McGaughey, Sebastian. 2020. "Understanding Neopronouns." W *The Gay & Lesbian Review Worldwide: 27*. 27-29
- Maziarz, Marek, Piekot, Tomasz. 2014. „Styl „plain language” i przystępność języka publicznego jako nowy kierunek w polskiej polityce językowej”. *Języka a Kultura*. Tom 24: 307-324.

- Menegatti, Michela. Rubini Monica. 2017. "Gender Bias and Sexism in Language." W *Oxford Research Encyclopedia of Communication*, pod red. Howard Giles, Jake Harwood. Oxford University Press.
- Miller Henningsen, Mary Lynn. 2017. "Politeness theory" W *The SAGE Encyclopedia of Research Methods*, pod red. Mike, Allen Thousand Oaks, CA: Sage.
- Mills, Sara. 2003. *Gender and Politeness*. Cambridge University Press
- Misiek, Szymon. 2022. *Kilka uwag do artykułu Małgorzaty Gębki-Wolak i Aleksandry Walkiewicz nt. naszego serwisu*. <https://zaimki.pl/blog/walkiewicz-g%C4%99bka-wolak> [dostęp 14-03-2023].
- Mizielińska, Joanna. 2006. *Płeć, ciało, seksualność. Od feminizmu do teorii queer*. Kraków: Universitas.
- Morrow, Deana. Messinger, Lori. 2006. *Sexual orientation and gender expression in social work practice: working with gay, lesbian, bisexual, and transgender people*. New York: Columbia University Press.
- Mosca, Michela. 2020. "The right to be connected: digital gender mainstreaming in South Asia according to a non-binary perspective." MaD Università degli studi di Padova
- Nowakowska, Monika. Radzikowska, Katarzyna. 2022. *Język inkluzywny. Jak mówić, żeby włączać*. Warszawa: Stowarzyszenie Trenerów Organizacji Pozarządowych.
- Ożóg, Kazimierz. 1992. „O niektórych aspektach semantyki zwrotów grzecznościowych.” W *Język a kultura*. t. 6 pod red. Jolanta Anusiewicz. Małgorzata Marcjanik, 51-55. Wrocław: Polska etykieta językowa.
- Ożóg, Kazimierz. 2007. *Uwagi o współczesnej polskiej grzeczności językowej*. W *Polszczyzna przełomu XX i XXI wieku Wybrane zagadnienia*, pod red. Kazimierz Ożóg, 77-88. Rzeszów.
- Phoca, Sophia. 1999. "Feminism and Gender." W *The Routledge Companion to Feminism and Postfeminism*, pod red. Sarah Gamble. London: Routledge.
- Piechota, Aleksandra. 2022. „Sposoby językowej identyfikacji osób niebinarnych w internecie (wybrane zagadnienia).” Praca magisterska, Uniwersytet Jagielloński.
- Piekot, Tomasz, Zarzeczny, Grzegorz. Moroń, Ewelina. 2017 „Prosta polszczyzna w praktyce. Standaryzacja języka serwisu Obywatel.gov.pl” W *Przyszłość polszczyzny – polszczyzna przyszłości* pod red. Katarzyna Kłosińska, Rafał Zimny, 251-265. Narodowe Centrum Kultury.
- Postman, Neil. 2000. „Magiczne lekarstwo komunikacji.” W. *Mosty zamiast murów. O komunikowaniu się między ludźmi*, pod red. John Stewart, 267 – 270. Warszawa: PWN.
- Pycia, Paulina. 2007. *Płeć w języku na materiale współczesnego języka polskiego i chorwackiego*. Uniwersytet Śląski. Sosnowiec.

- Rada Języka Polskiego. 2003. „Byłom, byłość.” https://rjp.pan.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=317:byom-byo&catid=44&Itemid=208 [dostęp 20-05-2023].
- Raymond, Janice. 1979. *The transsexual empire: the making of the she-male*. New York: Teachers College Press.
- Richards, Christina. Bouman, Walter. Seal, Leighton. Barker, Meg. Nieder, Timo. T'Sjoen, Guy. 2016. “Nonbinary or genderqueer genders.” *International Review of Psychiatry*. 28, 1: 95–102.
- Rzeczpospolita Polska. Kancelaria Sejmu. Prawo o aktach stanu cywilnego. Art. 29.2. poz. 1741 Uchwalono 28.11.2014. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20140001741/T/D20141741L.pdf>
- Saul, Jennifer. 2004. *Feminist philosophy of language*. plato.stanford.edu. Stanford Encyclopedia of Philosophy.
- Szesny, Sabine. Formanowicz, Magda. Moser, Franziska. 2016. “Can Gender-Fair Language Reduce Gender Stereotyping and Discrimination?” W “Frontiers in Psychology”: 7. art. 25.
- Seretny, Anna. Stefańczyk, Wiesław Tomasz. 2017. „Współczesne ujęcia kategorii rodzaju gramatycznego polszczyźnie a praktyka (glotto)dydaktyczna – wprowadzenie.” *Postscriptum polonistyczne*: 19: 71-85.
- Simone de Beauvoir. 1949 ‘*Le Deuxième Sexe*’. Tom I i II. Gallimard.
- Skudrzyk, Aldona. 2007. „Normy grzecznościowych zachowań językowych (etykieta językowa, savoir-vivre, bon ton, dobre wychowanie, grzeczność językowa).” W *Sztuka czy rzemiosło? Nauczyć Polski i polskiego*, pod red. Achtelek Aleksandra, Tambor Jolanta, 105-122.
- Speer, Susan. 2005. “Introduction: feminism, discourse and conversation analysis.” W *Gender talk: feminism, discourse and conversation analysis*, pod red. Susan A. Speer, 1-19 London New York: Routledge.
- Studzińska, Joanna. Kasperska, Iwona. 2023. Call for papers. Inkluzywność w przekładzie. <https://journals.akademicka.pl/moap/announcement/view/74> [dostęp 30-05-2023].
- Szpilka, Grzegorz. 2022. “A comparative analysis of gender neutrality in English and Polish.” Praca licencjacka, Uniwersytet Jagielloński.
- Talbot, Mary. 2019. *Language and Gender*. Polity Press. Cambridge.
- The Trans Language Primer. n.d. “Non-Binary Erasure”. <https://translanguageprimer.com/non-binary-erasure/> [dostęp 01-03-2023].
- Tokarski, Jan. 2001. *Fleksja Polska*. Wydawnictwo Naukowe PWN: Warszawa.
- Tylor, Edward. 1871. *Primitive Culture: Research into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Art, and Custom*. New York: J. P. Putnam’s Sons.

- Walby, Sylvia. 1990. *Theorizing Patriarchy*. Oxford, U.K.: Blackwell.
- Walkiewicz, Aleksandra. 2022. „Językowe wykładniki niebinarności płci w polszczyźnie. Część 1: Wprowadzenie do problematyki i próba systematyzacji” *Prace językoznawcze XXIV*: 71-84.
- Wesołowska, Anna. 2022. „Język inkluzywny jako element studenckiej kultury organizacyjnej Uniwersytetu Jagiellońskiego.” Praca licencjacka, Uniwersytet Jagielloński.
- WHO. 2022. “WHO updates its widely-used gender mainstreaming manual.” <https://www.who.int/news/item/06-07-2022-who-updates-widely-used-gender-mainstreaming-manual>. [dostęp 14-03-2023].
- Wierzbicka, Aleksandra. 2014. „Rodzaj gramatyczny w języku polskim - przegląd koncepcji.” W *Polonica*: 34. 155-166
- Wojciszke, Bogdan. 2002. *Kobiety i mężczyźni: odmienne spojrzenie na różnice*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Woliński, Marcin. 2001. „Rodzajów w polszczyźnie jest osiem.” W *Nie bez znaczenia: prace ofiarowane Profesorowi Zygmuntowi Saloniemu z okazji jubileuszu 15000 dni pracy naukowej*, pod red. Włodzimierz Gruszczyński i inni red., 303-305. Warszawa-Puńsk: Wydawnictwo Auśra.
- Wójciuk, Anna. 2013. *Przemiany polskiego modelu grzeczności językowej na podstawie wybranych aktów grzecznościowych*. Katowice: Uniwersytet Śląski.
- Zadykiewicz-Skwiroisz, Agata. 2016. *Genderowe nacechowanie języka w komunikacji akademickiej: analiza dyskursów akademickich w świetle gender mainstreaming*. Olsztyn: Centrum Badań Europy Wschodniej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- Zimman, Lal. 2020. “Sociolinguistic Agency and the Gendered Voice: Metalinguistic Negotiations of Vocal Masculinization among Female-to-Male Transgender Speakers.” W *Awareness and Control in Sociolinguistic Research* pod red. Anna M. Babel, 253-277. Cambridge: Cambridge University Press.
- Zimman, Lal. 2020. *Transgender Language, Transgender Moment: Toward a Trans Linguistics. The Oxford Handbook of Language and Sexuality*. Oxford University Press.
- Żmigrodzka, Bożena. 2016. „Nowe zastosowania form czasownikowych 1. i 2. os. lp. rodzaju nijakiego czasu przeszłego we współczesnych tekstach”. *Język Polski* 2: 51–72.